

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Şıxıyev Kamran Yamən oğlu
(MAGİSTRANTIN A.S.A)

“Ekoloji turizmin xüsusiyyətləri və inkişaf problemlərinin tədqiqi” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri vəadı: “060404”, “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma: “Turizmin iqtisadiyyatı”

Elmi rəhbər: _____ i.e.d., prof. Əlirzayev Ə.Q

Magistr proqramının rəhbəri: _____ i.ü.f.d., b/m. E.Q. Məmmədov

Kafedra müdiri: _____ i.e.d., prof. Əlirzayev Ə.Q

BAKI - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
FƏSİL I. EKOLOJİ TURİZMİN TƏDQIQATININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI VƏ SOSIAL-İQTİSADI NƏTİCƏLƏRİ	7
1.1. Ekoloji turizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti və tədqiqinin problemləri	7
1.2. Ekoloji turizmin inkişaf dinamikası və əsas istiqamətlərinin dinamikası	14
1.3. Ekoloji turizmin inkişafının əsas sosial-iqtisadi nəticələrinin təhlili.....	21
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ TURİZMİN İNKİŞAFININ FORMALAŞMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ DİNAMİKASININ TƏHLİLİ	30
2.1. Ekoloji turizmin dinamikası və Azərbaycan Respublikasında formalaşmasının əsas amilləri.....	30
2.2. Ekoloji turizm potensialı	37
2.3. Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələrinin təhlili	53
FƏSİL III. AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ TURİZMİN İNKİŞAFININ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ	59
3.1. Azərbaycanda ekoloji turizmin sosial-iqtisadi inkişafda rolunun yüksəldilməsinin əsas yolları	59
3.2. Ekoloji turizmin mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi.	65
3.3. Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin inkişafının təhsilləndirilməsi	69
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	72
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	75
XÜLASƏ	78
ABSTRACT	79
PEZIOME	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Ekoloji turizm - son dövrlərdə dünya turizm sənayesinin ən yüksək sürətlə inkişaf edən sahələrindəndir. Ekoloji turizm, istirahət və təbiətdən zövq almaq məqsədi ilə istifadənin yeni forması olmaqla yanaşı, yəni bioloji müxtəlifliyin qorunmasını təbliğ etməklə yanaşı rekreasiya ehtiyatlarından düşünülmüş şəkildə istifadə etməyi, həmçinin turizm fəaliyyətinin dayanıqlı olmağını təmin etmək məqsədilə təbiətin “qeyri-aşındırıcı” rejimindən istifadə edilməsinin işlənilib hazırlanmasını tələb edir.

Ekoloji turizm dedikdə isə ilk başa düşülən təbiət turizminin bir forması olaraq ətraf mühitə qayğı ilə əlaqəli turizm növü anlaşılır. Ekoturizmin bir neçə qaydası vardır.

Ekoturizm o deməkdir ki, - məqsədyönlü formada təbii ərazilərə ətraf mühitin, yerli təbiət ilə lap da dərindən maraqlanmaq və bütün bunların lap da dərindən öyrənilməyi, başa düşülməsi üçün edilən səyahətdir. Yəni bu cür səfərlər zamanı ekosistemin bütövlüyü qorunması şərtidir. Bununla yanaşı həmçinin ekosistemin mühafizə yerli əhaliyə sərf edəcək formada həyata keçirilməsi vacibdir.

Ekoturizmin başqa bir məqsədi isə yerli əhalinin təbiətdən daha çox zövq almasına şərait yaratmaqdır. Dediklərimizə əsasən, ekoturizmin mühim prinsipləri bunlardır:

1. Təbiətə səfərlər, səyahətin məqsədi yerli təbiət ilə adət-ənənələrlə tanış olmaqdır;
2. Səyahət vaxtı ekologiyaya qarşı mənfi halların qarşısını almaq lazımdır;
3. Ekoloji maarifləndirmə və məlumatlandırma;
4. Əhalinin turistik fəaliyyətdən daha çox gəlir əldə etməsi.

Ölkəmizə BMÜTT vasitəsilə ekoloji turizmin inkişafı baxımından ən perspektivli və qabaqcıl bölgələrindən biri olaraq baxılır. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin 2011-ci ili məhz turizmin ili elan etməsi bu məsələyə respublikamızda necə böyük əhəmiyyət verildiyinin göstəricisidir. Ekoloji turizm ətraf mühitin qorunması, yerli əhalinin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq

və onun tələblərini qarşılamağa əsasən mövcud potensiala sahib olan ardıcıl bir turizm növü kimi göstərilir. Odur ki, ekoturizm bu cür müəyyən edilir: “İcmaların iqtisadi imkanlarını genişləndirərək turist qəbul edən sahibkarlara görə iqtisadi, sosial imkanlar təmin etmək, bununla yanaşı təbii interpretasiya, ekoloji təhsilin vasitələri ilə təbii ehtiyatların mühafizəsinə kömək göstərərək səfər edilən yerlərin təbiəti və tarixi həmçinin mədəniyyətləri haqqında öyrənməkdə maraqlı olan şəxslərin ekoloji gəzintilərdən zövq almağıdır”.

Ekoloji turizmin fəaliyyət tendensiyası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas ixtisaslaşmış qollarından biri sayılan Ümumdünya Turizm Təşkilatı (BMÜTT) tərəfindən qeyd edilmişdir. Həmin təşkilatın verdiyi proqnozlara əsasən ekoturizm 2020-ci ilədək olan vaxtda turizmin fəaliyyətinin beş əsas strateji yönəli sırasına aiddir.

Respublikamıza BMÜTT tərəfindən ekoturizmin əhəmiyyətli inkişafı baxımından ən perspektivli yerlərdən biri kimi baxılımaqdadır. Möhtərəm prezidentimiz Cənab İlham Əliyev tərəfindən 2011-ci ilin məhz turizm ili elan edilməsi həmin məsələyə ölkəmizdə necə əhəmiyyət verildiyinin əsas göstəricisidir.

Qeyd etmək olar ki, respublikamızda ilk milli parkların yaradılmağı başqa məqsədlərlə bərabər, turizmin vacibli bölmələrindən biri sayılan ekoloji turizm üçün ən uyğun şərait yaratmaq, coğrafi mühiti mühafizə etmək və yaxşılaşdırmaq məqsədi daşıyaraq öz-özlüyündə təbiət komplekslərinin mühafizəsində önəmli amil olaraq çıxış edir. Bu cəhətdən Milli Parkların infrastrukturunun ən yeni və qabaqcıl standartlara müvafiq təşkili, lazımi kadr potensialının inkişafı, yerlərdə ekoturizmin fəaliyyəti üçün lazımi şəraitin yaradılmağı vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Yuxarıda deyilənlərə əsasən, dissertasiya işinin mövzusu kifayət qədər aktualdır və bu sahənin tədqiq olunması kompleks yanaşma tələb edir.

Mövzunun öyrənilmə vəziyyəti. Azərbaycan müstəqillik əldə etdiyi dövrdən sonra uzun müddət turizm haqqında qanunvericilik sistemi demək olar ki, mövcud olmamışdır. Bu səbəbdən də bu sahənin inkişafının tənzimlənməsində hər hansı bir hüquqi alət, mexanizm mövcud olmamışdır. “Turizm haqqında”

Azərbaycan Respublikasının Qanununun layihəsi 1996-cı ildən etibarən hazırlanmış olsa da, bu qanunun icrası 1999-cu ilə təsadüf edir. Bu səbəbdən də Azərbaycanda turizm, eləcə də ekoloji turizm əhatəli tədqiq olunmamışdır həmçinin bu sahədə kifayət qədər boşluqlar mövcuddur.

Dissertasiya işinin metodu. Dissertasiya işinin yazılmağında sintez ilə analiz, həmçinin də induksiya və deduksiya üsullarından istifadə olunmuşdur. Beləliklə, sintez üsulu vasitəsilə bu fəsilər iqtisadi sistemdə birləşdirilibdir. Daha sonra isə analiz üsulu kimi mövzu tam formada götürülmüş və sonradan fəsillərə ayrılaraq başqa-başqa təhlil edilmişdir. İnduksiya üsulu vasitəsilə dissertasiya işi barədə iqtisadi faktlar yığılmış, sistemləşdirilmiş və araşdırılıbdır. Sonra isə deduksiya üsulu vasitəsilə isə bu toplanmış faktlara əsasən nəzəri nəticələr, ümumi prinsiplər, başqa sözlə desək, əməli fəaliyyət üçün vacib olan önəmli tövsiyələr qeyd olunmuşdur.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. dissertasiya işinin əsas məqsədi Azərbaycanda ekoloji turizmin mövcud vəziyyətinin təhlil olunmasıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı əsas vəzifələr seçilmişdir:

- ✓ Ekoloji turizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti araşdırılır;
- ✓ Ekoloji turizmin inkişaf dinamikası və onun əsas istiqamətlərinin məzmunu əhatəli şəkildə araşdırılır;
- ✓ Ekoloji turizmin inkişafının əsas sosial-iqtisadi nəticələri tədqiq olunur;
- ✓ Ekoloji turizmin dinamikası və Azərbaycan Respublikasında formalaşmasına təkan verən amillər tədqiq olunur;
- ✓ Ekoloji turizm potensialı təhlil olunur.

Tədqiqatın predmeti və obyekt. Dissertasiya işinin predmetinin əsasında ekoloji turizmin əsas xarakterik xüsusiyyətlərinin araşdırılması və onun sosial-iqtisadi mahiyyətinin təhlil olunması dayanır. Dissertasiya işinin obyektinin əsasında isə Azərbaycanda ekoloji turizmin inkişaf istiqamətlərinin tədqiq olunması dayanır.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan təşkil olunmuşdur:

- ✓ Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələri təhlil olunur;
- ✓ Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri təhlil olunur;
- ✓ Azərbaycan respublikasında ekoloji turizmin inkişafının təhsilləndirilməsi üzrə zəruri tədbirlər planı əhatəli şəkildə tədqiq olunur.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Tədqiqat işinin informasiya bazasının əsasında “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunu həmçinin turizm fəaliyyətinə dair digər qanunvericilik aktları, eləcə də bu sahəyə dair yerli və iqtisadi ədəbiyyatlar təşkil edir. Dissertasiya işinin yazılmasında internet informasiya ehtiyatlarının mövcud resurslarından da kifayət qədər istifadə edilmişdir.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi hər biri üç sualdan ibarət olan üç fəsildən, girişdən və nəticə və təkliflərdən ibarətdir. dissertasiya işinin sonunda tədqiqatın istinad edildiyi ədəbiyyat siyahısı təqdim edilmişdir.

FƏSİL I. EKOLOJİ TURİZMİN TƏDQIQATININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI VƏ SOSIAL-İQTİSADI NƏTİCƏLƏRİ

1.1. Ekoloji turizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti və tədqiqinin problemləri

Son dövrlərdə dünya ölkələrinin sürətli inkişafı ölkələrarası rəqabətə səbəb olmuşdur. Bəzi ölkələr iqtisadi inkişafı sırf olaraq təbii resursların çıxarılmasında, həmin resursların xammal kimi ixracında və ya həmin resurslardan əmtəələr istehsal edərək daha baha qiymətə xarici ölkələrə satmasında görür. Lakin bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin mövcud olan praktikasını onu deməyə imkan yaradır ki, sabit iqtisadi-inkişafı əldə etmək üçün heç də təbii resurs amilindən istifadə həmişə gözlənilən nəticəni vermir. Çünki təbii resurs amili tükənən xarakter daşdığına görə bir müddət sonra həmin dövlətlərin digər dövlətlərdən asılılığı yarana bilər. Təbii resursuna güvənən dövlətlər içərisində daha çox neft ixrac edən ölkələr mövcud iqtisadi vəziyyətdə də lap çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər. Lakin dünya ölkələrinin çox saylı təcrübəsi göstərir ki, qeyri-neft sahələrinə investisiya qoyuluşu və bu sahələrin həmin investisiya nəticəsində inkişaf etdirilməsi daha böyük iqtisadi səmərə verə bilər.

Qeyri-neft sahələri içərisində xüsusi çəkiyə malik olan sahələrdən biri kimi turizm sahəsi göstərilir. Turizm dedikdə, insanların gəzmək, görmək və istirahət etmək məqsədilə bir yerdən digərinə hərəkəti prosesi başa düşülür. Lakin turizm ifadəsinə bu qədər sadə yanaşmaq turizmin potensial inkişaf istiqamətlərinin qarşısını alan ən aktual məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Turizm insanların kommersiya məqsədi daşımamaq şərti ilə sağlamlaşdırma, tanış olma, istirahət, idraki, idman, dini və iş-peşə məqsədilə daimi yaşadıkları ərazini tərk edərək digər ərazilərə müvəqqəti getmələri prosesidir. Onu da xüsusilə qeyd edək ki, son 20-25 ilin statistik göstəricilərinə nəzər salarsaq görərik ki, turizm artıq insanları zəruri tələbatına çevrilmişdir.

Turizmin bir neçə növü vardır. Həmin növlərə əsas olaraq aşağıdakıları aid etmək olar:

- Macəra turizmi. Macəra turizmi son dövrlərdə yaranıb formalaşmağa başlamış turizm növüdür. Macəra turizmi dedikdə, insanların uzaq məsafələrə- dağların zirvələrinə, dənizlərin dibinə. Antarktidaya səfər etməsi kimi adrenalin dolu hərəkəti başa düşülür. Son dövrlərdə öz ekzotik təbiəti ilə Yeni Zelandiya, Avstraliya, Antarktida turistlərin daha çox getdikləri yerlər siyahısına daxil olmuşdur.
- Kənd turizmi. Kənd turizmi dedikdə, insanların kənd yerlərində istirahətini nəzərdə tutan turizm növü başa düşülür və kənd təsərrüfatının sənayedən daha çox inkişaf etdiyi ölkələrdə daha aktual olan turizm növüdür.
- Tibbi turizm. Tibbi turizm dedikdə, insanların tibbi xidmət almaq və eyni zamanda da istirahət etməsini nəzərdə tutan turizm növüdür. Belə turizm məkanlarına Çexiyanı, Ukraynanı, Gürcüstanı, hətta Azərbaycanı da misal göstərmək olar.
- Ekskursiya. Turizmin bu növü olan daha çox tarixi abidələrlə zəngin olan ölkələrə insanların axınını nəzərdə tutan turizm növüdür. Belə turizmin inkişaf etdiyi ölkələrə Türkiyəni, Yunanıstanı, Misiri və başqalarını nümunə göstərmək olar.
- İdman turizmi. İdman turizmi dedikdə, adından göründüyü kimi idman yarışlarının keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq insanların bir yaşayış yerindən başqa yerə köç etməsini nəzərdə tutan turizm növüdür.
- Ekoturizm. Başqa bir adı isə təbiət turizmidir. Ekoloji cəhətdən təmiz olan bölgələrə insanların axınını təmin edən turizm növüdür.

Ekoloji turizm dedikdə, son dövrlərdə dünya turizm sənayesinin çox yüksək sürətlə fəaliyyət göstərən sahələrindən biri başa düşülür. Ekoloji turizm istirahət və təbiətdən zövq almaq üçün istifadənin yeni forması olmaqla bərabər, bioloji müxtəlifliyin mühafizəsini təbliğ etməklə, təbii-rekreasiya ehtiyatlarından ən düşünülmüş formada istifadə etməyi, həmçinin də turizm fəaliyyətinin dayanıqlı

olmağını təmin etmək məqsədilə “qeyri-aşındırıcı” təbiətdən səmərəli istifadə rejiminin işlənilib hazırlanmasını və həyata keçirilməsini tələb edir. [1. səh. 14]

Ekoloji turizmin əsas inkişaf tendensiyaları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bu sahə üzrə ixtisaslaşmış qolu sayılan Ümumdünya Turizm Təşkilatı (BMÜTT) tərəfindən müəyyən olunmuşdur. Sözügedən bu təşkilatın proqnozlarına əsasən, ekoloji turizm 2020-ci ilədək olan müddətdə turizmin inkişafının beş əsas prioritet və strateji yönləri sırasına aiddir.

Respublikamıza Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının tabeliliyindəki Ümumdünya Turizm Təşkilatı vasitəsilə ekoloji turizmin inkişaf edilməsi nöqtəyi nəzərdən ən perspektivli və dayanıqlı yerlərdən biri olaraq baxılır. Ölkə prezidentimiz İlham Əliyevin 2011-ci ili turizm ili elan olunduğu bildirildikdə bu məsələyə respublikamızda necə önəm verildiyinin ən bariz göstəricisidir.

Ekoturizm elə bir turizm növüdür ki, burada ətraf mühitin qorunmağı və yerli əhalinin maddi və mənəvi rifah halını yaxşılaşdırmaq, eləcə də onun tələblərini qarşılamaq üçün yüksək potensiala sahib olan davamlı bir turizm növü sayılır. Belə ki, ekoturizmə belə bir tərif vermək olar: “İcmaların mövcud iqtisadi imkanlarını genişləndirilməsiylə turist qəbul edən sahibkarlara görə sosial və iqtisadi imkanlar təmin etmək, ekoloji təhsil və təbii interpretasiya tərəfindən təbii ehtiyatların mühafizəsinə yardım edərək səfər edilən ərazilərin tarixi, təbiəti ilə mədəniyyəti barədə öyrənməkdə maraqlı olan şəxslərin ekoloji səyahətlərdən zövq almağıdır”. [5. səh. 148]

Ekoloji turizmin mahiyyətini araşdırmaq üçün ilk öncə “ekoloji turizmin” anlayışının mənşəyini araşdırmaq lazımdır. “Ekoloji turizm” anlayışı ingilis sözləri olan “ecological tourism” və yaxud da qısaldılmış şəkildə desək “ecotourism” sözlərindən yaranmışdır. Bu sözlərin mənşəyinin təhlilindən məlum olur ki, ekoloji turizm yerli sosial-mədəni mühitin qorunmasını və ərazinin fasiləsiz inkişafını təmin etmiş və təbiətlə mehriban münasibətləri formalaşdıran turizm növüdür.

Elmi ədəbiyyatlarda ekoloji turizm və yaxud da ekoturizm anlayışlarını ilk dəfə 1980-ci ildə meksikalı tədqiqatçı və turizm nəzəriyyəçisi olan Hektor Seballos-Laskureyn (Ceballos-Lascurain) işlətmişdir. Onun fikrincə ekoturizm

təbiətə həssas münasibətlə səyahətin çulğalaşmasıdır ki, bunun da nəticəsində əhali qruplarının təbiətlə, fauna və flora nümunələri ilə tanışlığı baş vermiş olur. [7. səh. 29-31]

Ekoturizmin mahiyyətinə müxtəlif təşkilatlar müxtəlif aspektlərdən yanaşsalar da mahiyyət etibarilə hər biri eyni nəticəyə gəlmişdir. Belə ki, Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının Ümumdünya Turizm Təşkilatının ekoturizmlə əlaqədar tərifində deyilir ki, ekoloji turizm bütün təbiət turizm növlərini özündə ehtiva edir ki, bu zaman da insanların, əhali qruplarının və yaxud da turistlərin əsas motivasiyası təbiəti seyr etmək və ondan zövq almaq olur. Turizmlə və ətraf mühitin qorunması ilə əlaqəli olan başqa bir təşkilat- Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondunun nəzəriyyəsinə əsasən, ekoturizm təbiətin qorunmasına yönəldilmiş turizm növüdür.

Azərbaycanın təbii ekoloji turizm sahəsində gerçək potensial imkanlara malik olması danılmaz bir faktdır. Çox maraqlı və potensial ekoturizm ehtiyatları ilə zəngin dövlət olaraq onun ərazisinin yarıdan çoxunu qum landşaftları (yarımsəhralar və dağlıq çöllər həmçinin dağətəyi) əhatə etməkdədir. Coğrafi və təbii şəraitin rəngarəngliyi, unikalılığı və zənginliyi burada fauna, floranın növü kimi müxtəlifliyinin rəngarəngliyinə şərait yaratmışdır. Ekoturizmin ölkəmizdəki mövcud potensialı kimi başqa bir fakt olaraq isə Yer üzündə mövcud olan on bir iqlim tipinin doqquzunun Azərbaycanda təsadüf etməsini göstərmək olar. Bu amil Azərbaycanda çox zəngin biomüxtəlifliyin formalaşmasında hər zaman mühüm rol oynayır. Ölkəmizdə təqribən 4500 ali bitki növü yayılması onu göstərir ki, Qafqazın çox yaxşı bitki aləminin növ tərkibinin təxminən yarıdan çoxunu, daha dəqiq deyəcək olursaq 64 %-ni təşkil etməkdədir. Bunların 240-ı reliktlə və endemik növlər hesab olunur. Respublikamızın “Qırmızı kitab”ına 141 nadir, nəsli kəsilmə təhlükəsi olan bitki növü daxil olunmuşdur. Respublikamızda yayılan fauna növləri: 14000 həşəratkimilər, 123 balıq, 9 sudaquruda yaşayanlar, 54 sürünənlər, 99 məməli ilə 360 quş olmaqla, bunlardan 108 növ “Qırmızı kitab”a daxil edilmişdir.[1. səh. 8]

Almaniyanın inkişafı və həm də maliyyə əməkdaşlığı üzrə Federal nazirliyində belə düşünürlər ki, “ekolojiturizm turizmin elə növüdür ki, bu vaxt ətraf mühitə neqativ təsirlərin minimuma endirilməyi, mühafizə olunan təbiət ərazilərinin maliyyələşdirilməyinə yardım göstərilməsi, yerli əhaliyə gəlir mənbəyi yaradılmağı üçün düşünülmən cəhdlər edilir”. [4. səh. 45]

Bəzi mütəxəssislər hətta trekkinq və yaxud da piyada gəzintilərini, atla və yaxud da velosipedlə həyata keçirilən səyahətləri, naturalist-alimlər ilə gəzintiləri, dəniz səyahətlərini, o cümlədən daxili sulara həyata keçirilən səyahətləri (raftinq), speleoturizmi, hətta xüsusi mühafizə olunan təbiət zonalarında, ərazilərində həyata keçirilən ovçuluğu da ekoturizmin növlərinə aid edirlər. yuxarıda adı çəkilən naturalist-alimlərlə gəzintilər dedikdə isə, botaniklər, zooloqlar, emitoloqlar, ixtioloqlar, geoloqlar və digərləri ilə həyata keçirilən turlar, səyahətlər başa düşülür. Qeyd etdiklərimiz əsasında ekoturizmin növlərinə aid belə bir sxem tərtib etmək olar:

Sxem 1.1

Mütəxəssislər tərəfindən ekoturizmin müəyyən edilən növləri

Mənbə: David A.Fennell. “Ecotourism”. 2017 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

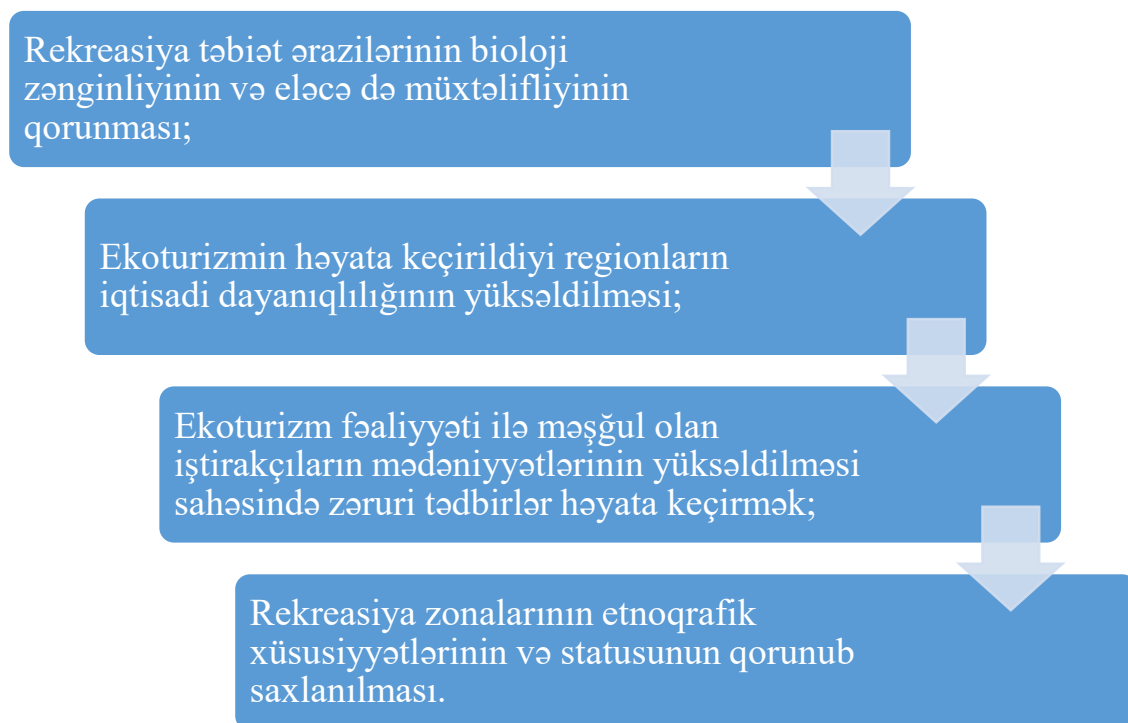
Ekoturizmin əsas baza prinsiplərinə aşağıdakıları göstərmək olar:[6. səh.197]

- Rekreasiya təbiət ərazilərinin bioloji zənginliyinin və eləcə də müxtəlifliyinin qorunması;
- Ekoturizmin həyata keçirildiyi regionların iqtisadi dayanıqlılığının yüksəldilməsi;
- Ekoturizm fəaliyyəti ilə məşğul olan iştirakçıların mədəniyyətlərinin yüksəldilməsi sahəsində zəruri tədbirlər həyata keçirmək;
- Rekreasiya zonalarının etnoqrafik xüsusiyyətlərinin və statusunun qorunub saxlanması.

Ekoturizmin yuxarıda adı çəkilən əsas baza prinsiplərini aşağıdakı sxem vasitəsilə daha ətraflı göstərmək olar:

Sxem 1.2

Ekoturizmin əsas baza prinsipləri

Mənbə: David Weaver. "Ecotourism". 2014 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dünya praktikasını bir daha sübuta yetirir ki, ekoturizm doürudan da dayanıqlı və uzunömürlü fəaliyyət ideyasını həyata keçirmiş iqtisadiyyatın bir sahəsidir. Belə ki, o, adətən asan dağıla bilən doğal komplekslərə toxunur, həmçinin istehlakçı “dəstəsinə” əvvəllər məlum olmayan rayonları açır.

Turizmin təbiətə təsirini alimlər iki əsas kateqoriya ilə qiymətləndirirlər. belə ki, nəzəriyyəçilərin fikrincə, turizmin inkişafı, eləcə də ekoturizmin sürətli inkişafı təbii komplekslərə birbaşa və yaxud da dolaylı təsirlərə malikdir. Birbaşa təsirlərə aşağıdakıları aid etmək olar:[3. səh. 162]

- Ovçuluq və balıqçılıq zamanı, fauna və flora nümunələrinə təsirlə bərabər, ərazilərin təsərrüfat fəaliyyətinin və eləcə də təbii yaşayış imkanlarının məhv edilməsi;
- Heyvanların yemlənməsi, üzərlərində elmi təcrübələrin aparılması, süni şəkildə artırılması, yuvaların, eləcə də kahaların dağıdılması, məhv edilməsi vasitəsilə təbii həyat fəaliyyəti prosesinə təsir;
- İnsanların həyat fəaliyyətlərinin nəticəsi olaraq (üzvi qida tullantıları, təcrübələr və s.) xəstəliklərin və infeksiyaların gətirilməsi və eləcə də yayılması;

Dolayısı təsirlərə isə adətən aşağıdakıların aid olunmasını məqsədəuyğun hesab edirik:

- Təbii qida mühitinin dəyişməsi;
- Coğrafi mühitin elementlərinə antropogen təsir; Antropogen təsirlərə isə meşələrin qırılması, erroziyanın inkişafı, torpaqların və eləcə də səth sularının çirklənməsi, atmosferin çirklənməsi, habelə qlobal iqlim dəyişikliklərini misal göstərmək olar.
- Heyvanların qeyri-təbii və süni yollarla artırılması, heyvanların və bitkilərin genlərinin modifikasiya olunması. Sözügedən proseslərdə isə daha çox nadir heyvanların və bitkilərin, xüsusilə də reliktlə və endemik növlərin kiçik populyasiyaları və yaxud da gec nəsil verən növləri xüsusilə əziyyət çəkir.

Həmçinin ekoturizmin mahiyyətini və onu təşkil edən vasitələr doğru başa düşülən halda, aşağıda sadalananlar ilə regionların sosial-iqtisadi inkişafına çoxalda bilər:[7. səh. 218]

- Həm qarışıq sahələrdə, həmçinin də turizm sahələrində əhali üçün yeni iş yerləri açılır;
- Yerli və daxili iqtisadiyyatın gəlirli və yaxud da rentabelli sahələrinin inkişaf tempi sürətlənər; Burada rentabelli sahələr dedikdə, mehmanxanaların, otellərin, nəqliyyat komplekslərinin, suvenir istehsalının daha da genişmiqyaslı fəaliyyəti başa düşülür.
- Valyuta mübadiləsinin sürətlə həyata keçirilməsinə zəmin yaradan münbit şərait yaranar;
- İstehsal olunmuş məhsullara tələbatın artması sürətlənər;
- əlavə investisiyalar cəlb etməklə kənd təsərrüfatı ilə qida sənayesinin inkişafı sürətlənər;
- nəqliyyatın və mənzilə-kommunal təsərrüfat müəssisələrinin, obyektlərinin fəaliyyəti yaxşılaşar;
- xüsusi mühafizə edilənn ərazilərin və turizm ehtiyatlarının investisiyalaşdırılması sürətlənər;
- kənd təsərrüfatının intensiv fəaliyyəti ilə bağlı olaraq da kifayət qədər iri torpaq sahələrinin təbii halda saxlanmağı prosesinin vacibliyini ortaya çıxar;
- qlobal kommunikasiyanın inkişaf etməsi diqqət mərkəzində olar;
- rekreasiya komplekslərinin sürətli inkişafı ilə əlaqədar olaraq əhəlinin istirahət etməsi üçün imkan yaranar.

1.2. Ekoloji turizmin inkişaf dinamikası və əsas istiqamətlərinin dinamikası

Məlum olduğu kimi, son zamanlarda turizmin fəaliyyətinin ən spesifik sahəsi kimi ekoloji turizmin inkişafı və bu turizm növünə olan tələbatın artımı nəzərə çarpacaq dərəcədə inkişaf etmişdir. Ekoloji turizm eyni zamanda da özündə

“təbiət turizmi” anlayışını birləşdirir. Elə isə təbiət turizmi nədir? Təbiət turizmi dedikdə, su bitki heyvanat, relyef və eləcə də landşaft anlayışlarını özündə ehtiva edən, eyni zamanda da təbii resurslardan birbaşa istifadəyə yönəlmiş turizmin bütün növlərinin kompleksi başa düşülür. Təbiət turizminin ən başlıca xüsusiyyəti isə onunla izah edilir ki, bu turizm növünün başlanma və yaxud da yaranma tarixi demək olar ki, mövcud deyildir. Belə ki, bəşər cəmiyyəti yarandığı və formalaşdığı andan insan hər bir hərəkətində və yaxud da fəaliyyətində təbiət turizmindən məhdudiyətsiz şəkildə istifadə edir.

Bir çox nəzəriyyəçilərin və tədqiqatçıların dediklərinə əsasən, ekoturizm uzun müddət qeyri-müəyyən sərhədlərə sahib olmuşdur. Bunun da əsas səbəbi kimi marketoloqların turist axınlarını təmin etmək və onları daha asanlıqla cəlb etmək üçün təbiətə və təbiətin müdafiəsinə, həmçinin də ondan aktiv istifadəyə istiqamətlənmiş ekoturizm anlayışından istifadə olunmasıdır. Məsələyə obyektiv olaraq yanaşsaq görürük ki, bu məsələdə turoperatorları təbiətin müdafiəsi və yaxud da mühafizəsi bir o qədər də maraqlandırmır. Turoperatorun əsas diqqət mərkəzində olan turistlərin cəlb olunmasını təmin etmək və bunun nəticəsində mümkün olduğu qədər çox qazanc, mənfəət əldə etməkdir. Buna görə də ekoturizm anlayışı və fəlsəfəsi uzun zaman turizm nəzəriyyəçilərində şübhəli məsələ kimi fikir oyatmışdır. Məsələn, V.Viller Kubada “ekoturda” yaşarkən avtobusun salonunda sərinqəşin (kondisioner) işləməsi üçün sürücünün bir saat ərzində turistlərin restoranda nahar etdiyi vaxtda mühərriki işlətdiyinə nəzər yetirmişdir. Bu vaxt biraz kənarında əyləşən yerli əhalidən olan insanlar turistlərin rahatlığı üçün göstərilmiş bu qayğıdan və diqqətdən çətin ki, həzz ala bilibdir - kimi qeydlər edibdir.[6. Səh. 19]

Ekoturizmin yaranmasına və formalaşmasına iki mühim amil təsir etmişdir. Həmin amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Turizmin getdikcə kütləviləşməyinin güclənməyi səbəbindən təbiətə antropogen təsirin artmağı;
- Mədəni-tarixi turizm ehtiyatlarının çoxalmağı

Yuxarıda qeyd olunan bu amillər turistlərin sayının artım sürətindən asılı olaraq, onlara mütənasib olaraq artır. Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının Ümumdünya Turizm Təşkilatının proqnozlarına əsaslanaraq, görürük ki, XXI əsrdə turistlərin mövcud tələbatları ilə bu tələbatların ödənilməsi arasında müəyyən ziddiyyətlər yaranır və bu ziddiyyətlərin səviyyəsi artım tempi ilə inkişaf edir. Odur ki, mövcud ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, turist qruplarının cari və potensial tələbatlarının ödənilməsinin təmin olunması istiqamətində ekoturizm fəaliyyəti göstərən müəssisələrdə, turoperator və turagentliklərdə müəyyən preventiv tədbirlər həyata keçirilir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz ki, ekoturizm özünün inkişaf dinamikasına və sürət tempinə görə demək olar ki, bütün digər turizm növlərini geridə qoymuşdur. İqtisadi baxımdan ekoturizmə belə sürətli tələbatın yaranması həm müəssisə miqyasında, həm də ölkə miqyasında gəlirlilik və rentabelliliyin artması deməkdir. Lakin ekoturizmin sürətli inkişafı rentabellilik gətirdiyi kimi təbiət obyektlərinə müəyyən dərəcədə özünün neqativ təsiri göstərməkdədir. Əhalinin ekoturizmə maraq dairəsinin artması təbiətə antropogen təsirlərin artması ilə nəticələnir. Buna əyani misal olaraq, 1973-1983-cü illər ərzində Polşada təbiəti mühafizə sahəsində diqqət xeyli artmışdır. Belə ki, ekoturistlərin durmadan axını və onların təbiətə antropogen təsiri nəticəsində sözügedən müddət ərzində çaylar ilə göllər üzrə turist marşrutları 40 %, dəniz üzrə səyahətlərin həcmi 70 % ixtisara salınmışdır. Meşə sahələri 60% həddində korlanmaya məruz qalmışdır. Başqa bir misalda isə ABŞ-nin Barlinqer əyalətini misal göstərmək olar. Ekoturistlərin sürətli axını nəticəsində onların daşıyan nəqliyyat vasitələrinin sıx hərəkətinin sonluğu olaraq torpağın aşınma və sürüşmə sürəti 86 dəfə artmışdır.

Dünya təsərrüfatında qloballaşma çoxaldıqca, Yerin coğrafi strukturunda da neqativ təsirlər və proseslər aertim tempi ilə inkişaf etmişdir. Bura xüsusi olaraq aşağıdakıları aid etmək olar:

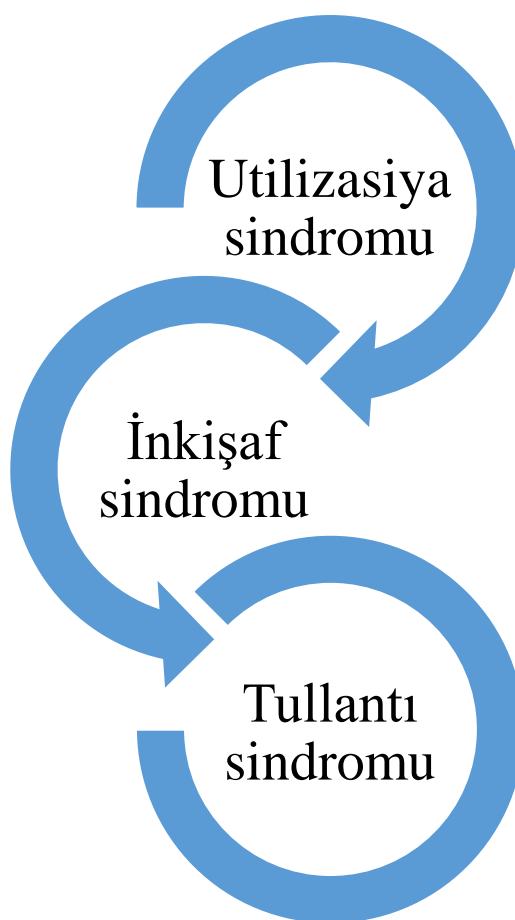
- iqlimin dəyişməyi,
- ekoloji sistemin tarazlığının pozulmağı,
- biomüxtəlifliyin məhv olması,

- hava, torpaq, suyun çirklilik dərəcəsinin çoxalmaqda davam etməyi,
- insanların təsiri ilə təbiətin-“yoxsullaşması”,
- əhalinin qeyri bərabər məskunlaşmasının idarə olunmamağı ilə sosial-iqtisadi inkişafın eyni olmaması,
- ərzaq təhlükəsizliyi ilə əhalinin sağlamlığı, təbii sərvətlər ilə enerji resurslarının tükənməsi təhlükəsi və s.

Qlobal dəyişikliklərə görə Alman Məşvərət Şurası dünyanın müxtəlif ərazilərində və regionlarında qlobal təkrar olunan proseslərin və problemlərin tipik modelini təklif etmişdir. Sözügedən Məşvərət Şurası təbiətdə baş verən deqredasiya proseslərini xəstəliklərə analogi olaraq sindrom kimi təsnifatlaşdırmışlar. Həmin qeyd olunan sindromların növləri aşağıdakı sxemlə verilmişdir.

Sxem 1.3.

Alman Məşvərət Şurasının “sindromlar”ı

Mənbə: Pınar Kısa Ovalı. “Kitle turizmi ve Ekolojik Turizm” 2016 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İndi isə Sxem 1.4-də qeyd olunan sindromların tədqiqinə keçək:

- Utilizasiya sindromu dedikdə, rekreasiya inkişafı ilə əlaqədar ətraf mühitə və yaxud da təbiətə vurulan zərər başa düşülür. İqtisadi ədəbiyyatlarda bəzən bu sindrom Saxalin sindromu kimi də tanınır.
- İnkişaf sindromu dedikdə isə, adekvat olmayan üsul və vasitələrlə landşaftın ekoloji pozulması hesabına iqtisadiyyatın inkişafı, başqa sözlə desək ekoloji standartı nəzərə almamaq şərti ilə iqtisadiyyatın sürətli inkişafı prosesi başa düşülür. İqtisadi ədəbiyyatlarda isə Aral və ya Asiya pələngi sindromu kimi tanınır.
- Tullantılar sindromu dedikdə isə idarə oluna bilən və yaxud da idarə oluna bilməyən tulların basdırılması ilə əlaqədar olaraq ətraf mühitin deqredasiyası prosesi başa düşülür. İqtisadi ədəbiyyatlarda isə daha çox dampinq siyasəti kimi tanınır.

Qeyd olunan sindromların yaranması ilə əlaqədar olaraq dünya ölkələrində həmin sindromların aradan qaldırılmasına həsr olunan beynəlxalq konfransların da sayı durmadan artmağa başladı. belə ki. Təkcə bu məsələ ilə bağlı olaraq 1999-cu ildə bütün dünyada üzrə 400-dən artıq elmi tədqiqat işi. Araşdırma dərc olunmuşdur. Genişmiqyaslı tədqiqatlar və araşdırmalar nəticəsində Beynəlxalq Millətlər Təşkilatına məxsus Ümumdünya Turizm Təşkilatı, Səyahətlər və turizmlər üzrə Şura və Yaşıl Dünya təşkilatı vasitəsilə 21-ci əsrdə turizmin dayanıqlı inkişaf konsepsiyası: “Səyahət ilə turizm sənayesi üçün 21-ci əsr gündəliyi” işlənilib hazırlandı və onun icrası üçün lazımi tədbirlər həyata keçirildi. . O, turizm üzrə milli idarələr, turist, ticarət təşkilatları, eyni zamanda turist xidmətləri istehlakçılara yönəldilmişdir. Konsepsiya 14 iyunda 1992-ci ildə BMT-nin ətraf mühit ilə inkişaf problemlərinə görə Konfransında (Braziliya. Rio-de-Janeyro şəhərində) 182 dövlətin qəbul etmiş olduğu “Səyahət ilə turizm sənayesi üçün 21-cı əsr gündəliyi” olmaqla ətraf mühitin qorunmağına Dünya

çağırışı oldu. Həmin konfrans indi bütün bəşəriyyətin ətraf mühitin qorunması problemi ilə sosial-iqtisadi inkişaf prosesinə 2 ayrı sahə kimi baxmadığını göstərdi. Bununla bağlı olaraq Konfransda gələcək 100 illik fəaliyyət planı qəbul olundu ki, o da “21-cı əsrin Gündəliyi” adıyla tanınaraq, əsas məqsəd və istək qlobal miqyasda bütün dünya dövlətlərində keyfiyyətli ətraf mühit ilə sabit iqtisadiyyata çağırış sənədi kimi qəbul oldu. “21-cı əsrin Gündəliyi” bəşəriyyətin davamlı fəaliyyət konsepsiyasının cizgilərini müəyyənləşdirdi.

Dayanıqlı inkişaf söyləndikdə, turizm resurslarına və təbii ehtiyatlara zərər vermədən həyata keçirilən fəaliyyət başa düşülür. Buna isə yalnız ehtiyatların idarə olunan və onların bərpa olunması zamanı nail olmaq mümkün olur. Başqa sözlə desək, zəif sürətlə bərpa olunan ehtiyatlardan daha sürətli və tez bərpa edilən ehtiyatlara keçid vacibdir.

“21-cı əsrin Gündəliyi” özündə müxtəlif tezləri əhatə edir. Həmin tezislərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Turizmdə biznesinin əsasını təşkil etmiş təbiət resursları qorunmalıdır;
- Uzunmüddətli inkişaf hədəfinin yaradılmağı üçün hökumət, qeyri-hökumət və sənaye təşkilatlarının birlikdə koordinasiyasının təşkili vacibdir
- Turizmdə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə və nailiyyətlərə çatmaq üçün prespektivli istiqamətləri seçmək.

Milli idarələr tərəfindən aparılan tədqiqatlar nəticəsi göstərmişdir ki, ekoturizmin davamlı və sürətli inkişafı 9 əsas amillə xarakterizə olunur. Həmin amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Həyat qabiliyyətli turizmi təmin etmək və bunun nəticəsində də mövcud infrastruktur qiymətləndirilməsini həyata keçirmək;
- Turizm təşkilatları və müəssisələrinin sosial, mədəni, təbii və iqtisadi imkanları;
- Davamlı inkişaf prosesinin qavranılması, təhsil və ümumi dünyagörüşünün formalaşdırılması;
- Ekoturizmin inkişafı üçün labüd olan planların hazırlanması;

- İnkişafda olan, habelə inkişaf etmiş ölkələrin bu sahədə mövcud təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiq edilməsi;
- İctimai bölmənin bütün struktur sahələrində baş verəcək inkişafda hərtərəfli iştirak;
- Ekoturizmin inkişafı naminə davamlı və uzunömürlü inkişaf prinsiplərinə əməl etmək;
- Yerli iqtisadi şəraitdə ekoturizmin inkişafına şərait yaradan sahələri müəyyənləşdirmək;
- Həyat şəraitinin inkişafının artırılmasına xidmət edən sahələrdə əməkdaşlıq etmək.

Ekoturizm fəaliyyətini həyata keçirən turizm müəssisələri və yaxud da təşkilatları isə aşağıda qeyd olunan 10 şərti yerinə yetirməklə iqtisadi və davamlı fəaliyyətini təmin etmiş olur:

- Turizm resurslarından minimum istifadə;
- İstifadə və idarə olunan enerjilərdən öz təyinatına uyğun və səmərəli istifadə;
- Şirin su ehtiyatlarını qorumaq və onlara zərər yetirməmək;
- Dayanıqlı su hövzələrinin mühafizə olunmasını təmin etmək;
- Xüsusilə təhlükəli maddələrlə ehtiyatla davranmaq;
- Nəqliyyatdan, eləcə də nəqliyyat vasitələrindən səmərəli istifadə etmək;
- İstifadə olunan təbii ərazilərin qorunmasını və mühafizəsini təmin etmək;
- Yerli əhali qruplarının təbiəti və ətraf mühitin qorunmasına cəlb etmək;
- Davamlı inkişaf layihələri hazırlamaq və onların həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmək;
- İnkişafa xidmət edən sahələrlə qarşılıqlı əməkdaşlıq etmək.

1.3. Ekoloji turizmin inkişafının əsas sosial-iqtisadi nəticələrinin təhlili

Ekoturizm sahəsində xidmət edən, fəaliyyət göstərən müxtəlif təşkilatların nümayəndələrinin tədqiqatçıların nəzəriyyələrini təhlil edərək müasir beynəlxalq turizmin, xüsusən də ekoloji turizmin inkişafında aşağıdakı tendensiyaları xüsusilə vurğulamaq lazımdır:

- Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının Ümumdünya Turizm Təşkilatının “Tourism Vision-2020”-nin təcrübələrinə əsasən, 2020-ci ildə ekoturistlərin sayının 1.6 milyard nəfər olacağı gözlənilir. Halbuki, 2000-ci ildə ekoturizm gəlmələrinin sayı yalnız 702 milyon nəfər olmuşdur. 2010-cu ildə həmin rəqəm bir qədər artaraq 1.018 milyard nəfərə çatmışdır. 2020-ci il üzrə isə sözügedən bu rəqəmin təxminən bir qədər də artacağı gözlənilir. Belə ki, “Tourism Vision-2020”-nin proqnozlarına inansa ekoturistlərin sayı 2020-ci ildə 1,6 milyard nəfərə bərabər olacaqdır.[9]
- Bəzi müəlliflərin qeyd etdiyinə istinad etsək, “turizm daha çox inkişaf etdikcə yeni turist növləri peyda olacaq. Burada o qeyd olunub ki, təxminən dənizdə hər il ərzində öz məzuniyyətini keçirərək məşğul olan ailə fərdləri turizminin ənənəvi növü əsasən öz yerini təzə növlərə, məhz ekoturizmə, həmçinin macərə ilə dərkətmə turizminə verəcəkdir. Son zamanlara qədər olan passiv istirahət dəbi keçib gedəcək və turist axınlarının oriyentasiyası başqalaşdırılması başlayacaqdır. Yüksək artım dağlara da getmək, həmçinin macərə, risk elementləri ilə çox zəngin olan səyahət üçün xas olacaq”. [5. səh. 197]

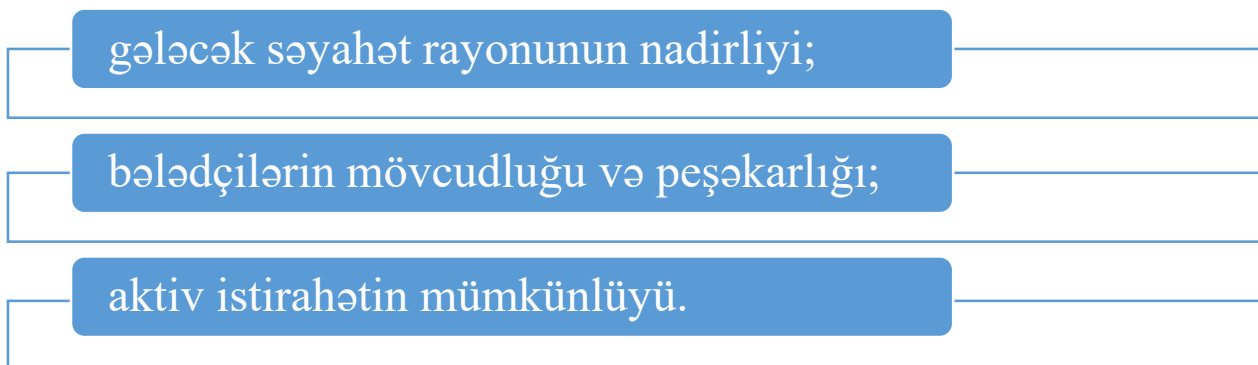
Ekoturistlərin tərkibinə nəzər salsaq görürük ki, burada səyahət edən insanların yaş kateqoriyaları nisbətən yaxındır. Və bir əsas fakt mövcuddur ki, ekoturistlərin böyük əksəriyyəti 35-54 yaş intervalında olan şəxslərdən cəmləşmişdir. Bunun da əsas səbəbi kimi həmin yaş kateqoriyalarında olanların daha çox təbiətə meyl etməsi və yaxud da asudə vaxtlarının daha çox olması göstərilir. Belə ki, əgər 18-35 yaş intervalında olan gənclər daha çox macərə

turizminə üstünlük verirsə, 35-54 yaş intervalında olan orta və yaşlı təbəqə öz turizm seçimlərini ekoturizm sahəsində etməyi üstün bilirlər.

Ekoturizmin davamlı inkişafına nail olmaq məqsədilə qarşıya qoyulan əsas anlayışlardan biri də ekoturistin marketinq biliyinin tədqiqidir. Bu baxımdan Amerikanın “HLAHARA” konsaltin şirkəti Ekoturizm Beynəlxalq Cəmiyyətinin sifarişi əsasında ekoturistin marketinq biliyinin tədqiqini həyata keçirmiş və ekoturisti xarakterizə edə biləcək aşağıdakı əsas nəticələrə gəlmişdir:

- əsas yaş intervalı 35-54 təşkil edir, lakin orta göstəricilərdən kənar çıxımlar-istisnalar həmişə mövcuddur;
- istehlakçıların cins tərkibi bərabər paylanmışdır- 50% qadınlar, 50% kişilərdən təşkil olunmuşdur.
- Təhsilləri- ən pis halda kollec məzunlarıdır;
- Səyahət üçün üstünlük verdikləri şərait- 60 faiz ikilikdə, 15 faiz ailələri ilə, 13 faiz təklikdə, yerdə qalan 12 faiz isə turbələdçilərin iştirakı ilə sosial qruplar şəklində səyahət etməyə üstünlük verir;
- Turun davam etmə müddəti- əksər hallarda 8-14 gün. Lakin istisnalar- müəyyən edilmiş orta müddətdən kənara çıxımlar həmişə mövcuddur;
- Səyahət müddətində sərf etdikləri pul vəsaitləri: tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, bir ekoturist digər turistlərlə müqayisədə daha çox pul xərcləməyə meyilli olur və orta statistik rəqəm adambaşına 1-1.5min ABŞ dolları təşkil edir;
- Turun cazibədar elementlərinin mövcudluğu: canlı təbiətin öyrənilməsi, trekinqlər, yerli xalqların adət-ənənələrinin öyrənilməsi, trekinqlər və s.

Sonra edilən tədqiqatlar müştərinin seçimini təyin etmiş ekoturun üç ən əsas elementini ayırmağa imkan yaratdı. Həmin elementlər aşağıdakı sxem vasitəsilə verilmişdir: [5. səh. 572]

Sxem 1.4.**Ekoturun elementləri**

Mənbə: David A.Fennell. “Ecotourism”. 2017 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Hazırda ekoturizmi və həmçinin də ekoturları dörd növə ayırırlar: [5. səh. 159]

- Elmi turizm,
- Təbii tarixi tur,
- Macəra turizmi,
- Xüsusi qorunan təbiət ərazilərinə səyahət.

Ekoturların yuxarıda qeyd olunan əsas növlərini sxem vasitəsilə aşağıdakı kimi vermək olar:

- Elmi turizm;
- Təbii tarixi tur;
- Macəra turizmi;
- Xüsusi qorunan təbiət ərazilərinə səyahət.

İndi isə sxem yuxarıda qeyd olunan ekoturizm növlərinin təhlilini aparaq:

- Elmi turizm dedikdə, ekoturistlərin təbiətin fərqli növlü tədqiqində iştirak etməsi, araşdırmalar və sahə ümumiləşdirilmələri aparması başa düşülür. Məsələn, Sakit okeanda balinaların populyasiyalannın da sayı ilə bağlı olan ekoturlar, həmçinin də Latın Amerikasında quşların davranışına əsasən müşahidə ilə əlaqəli olan ekoturlar hamıya məlumdurlar. Adətən, belə qruplarda turist yerləri olaraq xüsusi

mühafizə edilən yerlər çıxış etməkdədir. Həmin yerlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- yasaqlıqlar,
- qoruqlar,
- təbiət abidələri,
- milli parklar.

Elmi turizmə eyni zamanda da xarici elmi-tədqiqat ekspedisiyaları, institutların və universitetlərin, eləcə də akademiya­ların təbiət elmləri fakültələrində təhsil gö­rən çox sayda tələbələrin çöl praktikaları daxil edilir.

- Təbii tarixi turlar dedikdə, ətraf təbiəti və yerli mədəniyyəti dərk etməklə əlaqədar olaraq həyata keçirilən səyahətlər başa düşülür. əksər hallarda elmi tarixi turlara aşağıdakıları aid edirlər:

- turlar xüsusi təchiz edilmiş ekoloji cığırlardan keçmiş tədris,
- elmi-kütləvi, tematik ekskursiyaların məcmusu.

Hər şeydən öncə onlar eynizamanda da qoruqlar ilə milli parkların zonaları üzrə təşkil edilir. Bura eyni zamanda hərəkət vaxtı müəllimlərin, bələdçilərin təbiət barədə ekskursiya ilə söhbət apardığı şagirdlərin yürüşü də daxildir. Ekoturizmin bu növü lap çox Almaniyada məşhurdur. Buna görə onu, həmçinin “ekoloji turizmin inkişafının alman modeli” kimi adlandırırlar.

- Macəra turizmi dedikdə, idman nailiyyətlərinin qazanılması, eyni zamanda da turistlərin fiziki imkanlarının daha da genişləndirilməsinə, eləcə də yeni hiss və həyəcanın yaşanması ilə xarakterizə olunan ekoturizm növü başa düşülür. Macəra turizminin isə əsas növləri aşağıdakılardan təşkil olunmuşdur:

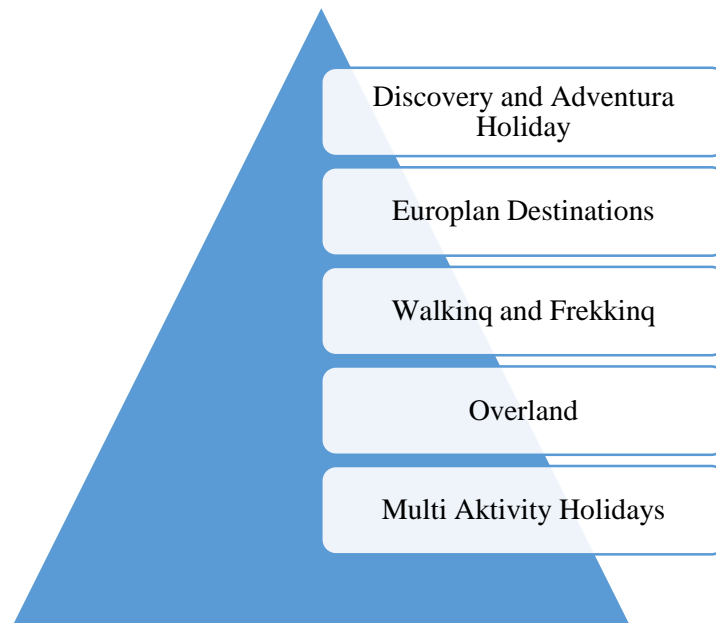
- Alpinizm;
- Qayaya çıxma;
- Buza çıxma;
- Dayvinq;

- Dağ və ya piyada turizmi;
- Xizək ilə dağ xizəyi turizmi və s.

Bu idman növlərinin demək olar ki, böyük əksəriyyətinin yaranma tarixi yaxın keçmişlə əlaqədardır və ekstremal idman növləri hesab olunur. Belə ki, çox yüksək həyati risklə əlaqədar olduğuna görə bu turizm növündə insan itkilərinin olması qaçılmazdır. Macəra turizminin digər bir xarakterik cəhəti isə onunla izah edilir ki, bu növ ekoturizmlə məşğul olan ekoturistlərin ekstremal marağı onların etraf mühitə olan marağını bir çox hallarda üstələyir. Bu səbəbdən də macəra turizminə bir çox hallarda “ağır ekoturizm” də deyirlər.

- İdman turizmi dedikdə isə, idman yarışlarına gedən, həm riskli, eyni zamanda da risk olmayan səyahətlə əlaqədar yaranan turizm növü başa düşülür. əsas iştirakçıları idmançılar və onları dəstəkləməyə gələn azarkeş qruplarından təşkil olunur.

Hal-hazırda dünya bazarında macəra turizmini yalnız ekstremal idman növlərinin cəmləşdiyi və sərgüzəştlərlə dolu olan idman növü hesab etmirlər, eyni zamanda da bu turizm növü qeyri-adi elementləri olan turlardan təşkil olunmuşdur. Misal olaraq, aparıcı ingilis turoperatoru olan “Exodus” macəra turizminin beş əsas növünün olduğunu bildirir. Həmin növlərə isə aşağıdakı sxem vasitəsilə verilmişdir:

Sxem 1.5.**“Exodus”a görə macəra turizminin növləri**

Mənbə: David A.Fennell. “Ecotourism”. 2017 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Sxem 1.5-də verilmiş macəra turizm növlərinin təhlilini həyata keçirək:

- Discovery and Adventura Holiday – fəal yerdəyişmə ilə planetin ən uzaq yerlərinə səfər;
- Europlan Destinations - velosipedlə və yaxud da piyada hərəkət edərək avropa dövlətlərinin ayrıca mühafizə edilən bir çox təbiət ərazilərinə (XMTƏ) qısamüddətli, xüsusilə də ucuz olan səfərlər;
- Walking and Frekking - macəra turizminin əsas aparıcı növü hesab olunur. Bu xüsusi ekoloji yolla yükləri daşımadan (turistlərin yüklərini özəl yükdaşıyanlar əllərində ya da nəqliyyat vasitəsiylə aparırlar) piyada səfər yürüşüdür;
- Multi Aktivity Holidays - kanonik, speleologiya, raftinq, balıq tutmaq, qayaya dırmanmaq, cippinqin aid olduğu, yeddi günə yaxın vaxtda, səmərəli həcmdə fiziki iş nəzərdə tutmuş səyahətdir;

- Overland - yaşayış üçün təzədən xüsusi təchiz olunmuş yüksək keçicilik qabiliyyətinə sahib olan yük avtomobilləri ilə səyahətdir. Əsasən, tur isti iqlimi olan dövlətlərə (Afrika, Cənub-Şərqi Asiya, Cənubi Amerika,) təşkil edilir və turistlər bir səfər vaxtı bir çox ölkəyə gedirlər.

Xüsusi mühafizədə olan təbiət ərazilərinə, təbii rezervatlara səyahət XMTƏ-də olan mövcud nadir və ekzotik təbii obyektlər ilə hadisələrin yüksək cazibədarlığı xeyli turist cəlb edir. Məsələn, Latm Amerikasına gələn turistlərin 48 %-i təbii rezervatlara səyahət etmək məqsədinə sahibdir. Bir çox qoruqların, milli parkların rəhbər heyyyəti ekoloji ekskursiyanı əsl şouya çevirməkdədirlər. Misal olaraq qeyzərlərin aktivlik dövrü ilə bağlı olan və davam etmə zamanı dəqiqələrə əsasən hesablanan, ABŞ-a məxsus Yellostoun milli parkına təşkil edilmiş ekskursiyanı göstərmək olar. Doğal obyektlərin, xüsusilə də mağaraların mütəmadi nümayiş etdirilməyi aborigenlərin həyatından fərqli teatrlaşdırılmış səhnələri nümayiş etdirənmiş, musiqi ilə altdan işıqlandırma ilə müşahidə edilir. Ekoturizmin bu növü ən çox Avstraliyada inkişaf edibdir. Belə ki, onu “ekoloji turizmin inkişafının Avstraliya modeli”-ylə bərabərləşdirirlər.

Bu fəslin tədqiqindən aydın görünür ki, nə üçün Azərbaycanda daxili turizm növü olan ekoturizm nisbətən zəif inkişaf edibdir. Odur ki, bizdə indi də bu turizm növünə tələbat formalaşmayıbdır və ekoturistlər xeyli azdır. Bizimlə həmvətən olan turistlərin çox cüzi bir hissəsi öz vəsaitini, zamanını həmçinin gücünü ətraf mühitin qorunmasına sərf etməyə hazırdırlar. Bunun nəticəsi olaraq, turist təklifi nisbətən zəif inkişaf etməkdədir və daxili ekoloji turizmin olduqca azsaylı növünü isə çox zaman dövlət vəsaiti ilə maliyyələşən sosial turizmə məxsus edirlər.

Sənayeləşmə, urbanizasiya və ətraf mühitin çirklənməsi təbiətə və canlı həyatına fəlakətli təsir göstərir. Hal-hazırda təbiət turizmi, yaşıl turizm, davamlı turizm, bio-turizm, ekoloji cəhətdən məsuliyyətli turizm, təhsil turizmi və mədəni turizm kimi sözləri eşidirik. Amma bəzən onların mənasını başa düşmürük. Bütün bu terminlər bir-birinə çox yaxındır, lakin onlar ekoturizmlə eşitməzlər, ehtimal ki, onların hamısı bir az iştirak edir.

Ekoturizm turizm sənayesinin ən sürətlə inkişaf edən sektorlarından biridir. Beynəlxalq ekoturizm cəmiyyəti ekoturizmi "ətraf mühitin mühafizəsi və yerli əhalinin rifahını yaxşılaşdıran təbii sahələrə məsuliyyət daşması" kimi təyin edir. Ekoturizm bir xilasetmə hədəfinə sahibdir. Təəssüf ki, dünyanı tərk edən çox az miqdarda təmtəraqlı və təmizlənmiş sahələr var və onlar qorunmalıdır. Ekoturizm nadir flora və fauna ilə təbii istiqamətlərə səyahət edir.

Ekoloji təşkilatların dediyi kimi, ekoturizm "təbiətə əsaslanan, davamlı idarə olunan, mühafizəsi dəstəkləyən və ekoloji cəhətdən təhsilli". Turistə fikirlərini genişləndirmək, yeni həyat yollarını tapmaq, maraqlı insanlarla tanış olmaq, tarix və coğrafiyada onun biliklərini artırmaq imkanı verir. Ekoturizm, turistlərin yerli əhali üçün iş təmin etdikləri, yerli nəqliyyat, xana və bazarlardan istifadə etmələri və könüllü töhfələr verə biləcəyi kimi, yerli icmaların iqtisadi inkişafına kömək edir. Bununla yanaşı, ekoturizm insanlar ətrafdakı ətraf mühitin dərk edilməsinə kömək edir, müxtəlif mədəniyyətlərə hörmət edir və təbiətə diqqət yetirir. Eyni zamanda ödülləndirici bir unudulmaz bir təcrübədir.

Ekoturizm Təbiəti sevən, şərti turizmin ətraf mühitə mənfi təsirini anlayan və onu minimuma endirmək istəyən ətraf mühitə həssas insanlar üçündür. Ekoturizm təkrar emala, enerji səmərəliliyinə, suyun qorunmasına, tullantıların və zibilin təhlükəsiz istifadəsini və yerli icmaların iqtisadi imkanlarının yaranmasına kömək edir.

Lakin ekoturizm bəzi mənfi tərəflərə malik ola bilər. Turist sayının artması yerli ətraf mühitə zərər verə bilər. Bəzi turistlər səfərlərinin mənfi nəticələrini anlamırlar. Onların bir çoxu necə hərəkət etməyi bilməyəcək və ekoturizmin əsas qayğısına riayət etməyəcəkdir. "Arxa izlərdən başqa heç bir şey qoymayın və fotoşəkillərdən başqa heç nə almayın". İçməli suları çirkləndirir, nadir çiçəkləri alır, çöl heyvanlarını narahat edir, nəslə kəsilməkdə olan heyvanların və ya nadir bitkilərin yarpaqlarından hazırlanmış suvenirləri alırlar. "Bəkməz yerləri" axtaran turistlər, döyülmüş yoldan hərəkət edir və heyvanları qorxutmaqdadır.

İlk növbədə ekoturizm təhsildir. Buna görə bəzi uzaq əraziləri ziyarət etmədən əvvəl flora, fauna, yerli əhali, tarixi, mədəniyyəti və ənənələri haqqında

çox şey öyrənmək lazımdır. Yerli dilin bir neçə sözünü öyrənmək də faydalıdır. Öyrəndiyiniz daha çox məlumat, səfərinizdən daha çox çıxacaq. Açık fikirli və hörmətli olmaq çox vacibdir.

Gündəlik həyatda ətraf mühitə qoruma və diqqətli bir davranış haqqında unutmayın. Qaydaya əməl edin 'Qorumaq və yaxşılaşdırmaq'. Təbiətin çox kövrək olduğunu xatırlayın və onu yalnız uşağına böyük qayğı göstərən sevən bir ana kimi böyük qayğısına qalmaq lazımdır.

Ekoturizm əməliyyatları yerli icmaların, mədəniyyətin və mirasın faydalanması və ətraf mühitə təsirlərin azaldılması üçün davamlı səyahətin təşviqidir. Bu, iqtisadi mənfəətlərə əsaslanır, lakin turistləri yaşıllıqla səyahət etməyə yönəldir. Həssas mühitələrdə kütləvi turizmi məhdudlaşdıran yaşayış şəraitinin təmin edilməsi ətraf mühitin aktivinin təbii bərpası sürətinin pisləşməyəcəyini və resursun uzun ömürlü olmasını təmin edir.

Bəzi ölkələrdə ekoturizm üçün öz sertifikatlaşdırma proqramları var. Kosta Rika, məsələn, biznesin yerli ətraf mühitə təsirini balanslaşdırmaq üçün nəzərdə tutulan Davamlı Turizm Sertifikatını (CST) həyata keçirir. CST proqramı şirkətin təbii və mədəni resurslarla qarşılıqlı əlaqələrinə, yerli icmalarda həyat keyfiyyətinin yüksəlməsinə və digər inkişaf proqramlarına iqtisadi qatqılara yönəlib. CST, bir şirkətin fəaliyyətlərini necə davamlı olacağına əsaslanan bir reyting sistemi istifadə edir. Bu meyarlara əsasən şirkət davamlılığının gücünə görə qiymətləndirilir. Ölçmə indeksi 0-dan 5-ə, ən pis 0, ən yaxşı 5-dir.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ TURİZMİN İNKİŞAFININ FORMALAŞMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ DİNAMİKASININ TƏHLİLİ

2.1. Ekoloji turizmin dinamikası və Azərbaycan Respublikasında formalaşmasının əsas amilləri

Əvvəlki paragraflarda ekoloji turizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti, növləri, iqtisadiyyatda rentabilliyi və eləcə də doğurduğu sosial-iqtisadi nəticələri əhatəli şəkildə tədqiq olundu. Bu sualda isə ekoloji turizmin dinamikası və Azərbaycan Respublikasında formalaşmasının əsas amillərinin təhlilinə geniş yer ayracağıq.

Əvvəlki fəslin tədqiqindən məlum oldu ki, dünya ölkələri arasında ekoloji turizm turizmin ən yüksək inkişaf etdiyi sahələrdən biridir və hətta turizmin artım tempi sənaye sahələrinin inkişafını 2-3 dəfə qabaqlayır. Bu sahəyə olan tələbat, turistlərin sayı və turistlərin gəlişi nəticəsində əldə olunan mənfəət kifayət qədər yüksək rəqəmlərlə ifadə olunur. Bu səbəbdən də digər ölkələrdə ekoloji turizmin inkişafı əsas diqqət çəkən və həyati önəm verən amillərdən birinə çevrilmişdir. Digər bir nuans isə ekoloji turizmin digər turizm növləri ilə müqayisədə ətraf mühitə və təbiətə daha az ziyan vurmaması ilə xarakterizə olunur. Bəs Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin yaranıb formalaşmasında vəziyyət nə yerdədir? Dövlət bu sahələrin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı hansı tədbirləri gerçəkləşdirir? Və yaxud da bu turizm sahəsinin inkişafı ölkə iqtisadiyyatına nə qazandıra bilər və yaxud rentabelli sayıla bilərmi? Bütün bu suallara cavab tapmaqla Azərbaycan ekoloji turizmin formalaşmasında mövcud vəziyyət haqqında yekun nəticə əldə olunacaqdır.

Turizmin az inkişafı nəzəriyyəsi, ekoturizm resurslarını idarə edən çoxmillətli şirkətlər tərəfindən yeni bir emperyalizm formasıdır. Bu korporasiyalar həddindən artıq ekoloji tənəzzül, ənənəvi mədəniyyət və həyat tərzini itkisi və yerli əməkdən istifadəyə səbəb olan geniş miqyaslı ekoturizmin inkişafından maliyyə və gəlir əldə edir. Zimbabve və Nepalın Annapurna bölgəsində, az inkişafın baş

verdiyi yerlərdə, ekoturizm gəlirlərinin 90 faizindən çoxu ana ölkələrə köçürülür və 5 faizdən az yerli icmalara daxil olur.

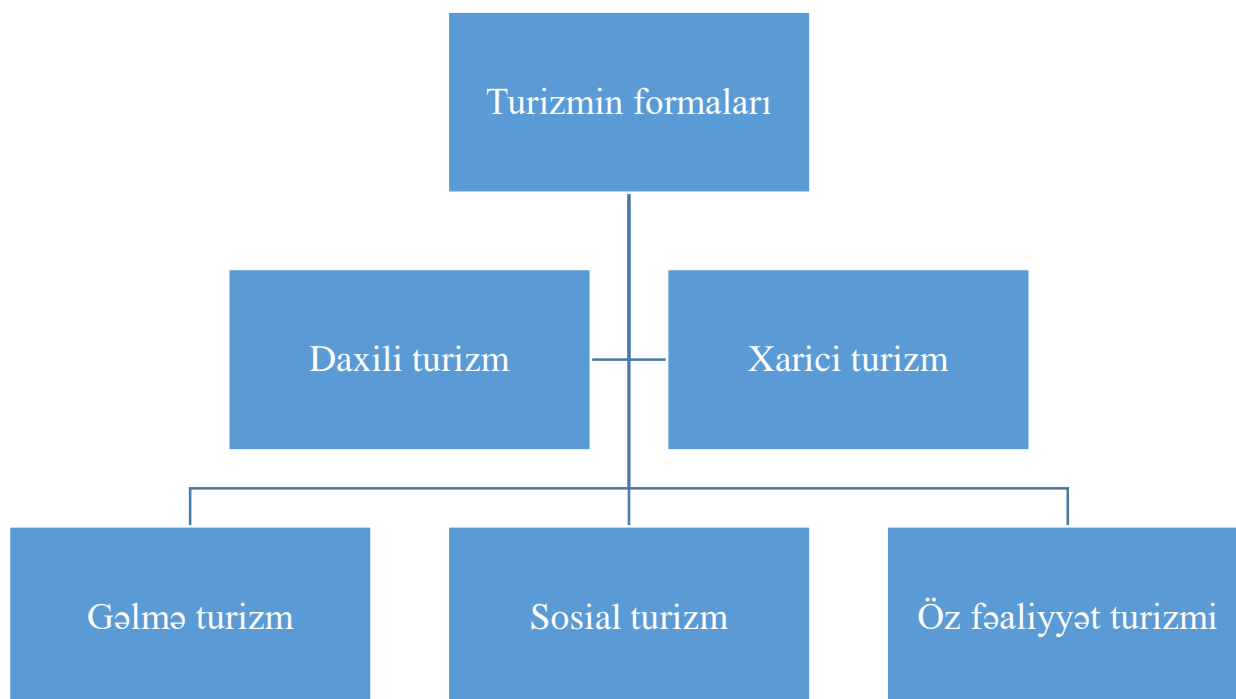
Əvvəlki paraqrafda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizm digər turizm sahələri ilə müqayisə kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Baxmayaraq ki, son dövrlərdə Şahdaə qış-yay Turizm Kompleksi istifadəyə verilərsə də, bu sahədən gözləntilər özünü doğrultmamaqdadır. Bunun isə əsas səbəbi kimi bu sahəyə olan tələbat çatışmazlığı ilə izah edilir.

Ümumi götürsək Azərbaycanda turizm son dövrlərdə özünün inkişaf mərhələsini yaşamaqda davam edir. Belə ki, artıq müxtəlif ərazilərdə turizmin inkişafı nəzərə çarpacaq dərəcədə hiss olunur. Bunun isə əsas səbəbi kimi artıq ölkəmizə qarşı digər ölkələrin maraqlarının formalaşmasını təmin etmək olmuşdur.

Azərbaycanda mövcud olan turizm şəbəkəsi aşağıdakı sxem vasitəsilə verilmişdir.

Sxem 2.1.

Azərbaycanda turizmin formalaşması mexanizmi

Mənbə: “Turizm haqqında.” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 4 iyun 1999-cu il. №674-IQ

Sxemə əsasən deyə bilərik ki, turizmin əsas formaları daxili turizm həmçinin xarici turizm, gəlmə turizmi, sosial turizm və öz fəaliyyət turizmidir.

Daxili turizm dedikdə, vətəndaşların ölkə hüdudları daxilində istirahət etmək məqsədilə yerdəyişmələri başa düşülür. Turizmin öz mahiyyətində olduğu kimi, onun formalarının həyata keçirilməsi də sırf istirahət, müxtəlif tarixi-mədəniyyət abidələrinin ziyarət olunması və digər bu kimi qeyri-kommersiya məqsədi daşıyır.

Xarici turizm dedikdə, ölkə vətəndaşlarının vətəndaşı olduqları ölkənin hüdudlarını aşaraq digər xarici ölkələrə axın etməsi prosesi başa düşülür.

Gəlmə turizm isə xarici turizmin əks prosesi hesab olunur və xarici vətəndaşların ölkəyə axını prosesidir. Belə ki, xarici turizm mövcud ölkə timsalında vətəndaşlarının xaricə getməsi prosesidirsə, gəlmə turizm xarici ölkə vətəndaşlarının gəldikləri ölkə timsalında gəlmə turizmi hesab olunur.

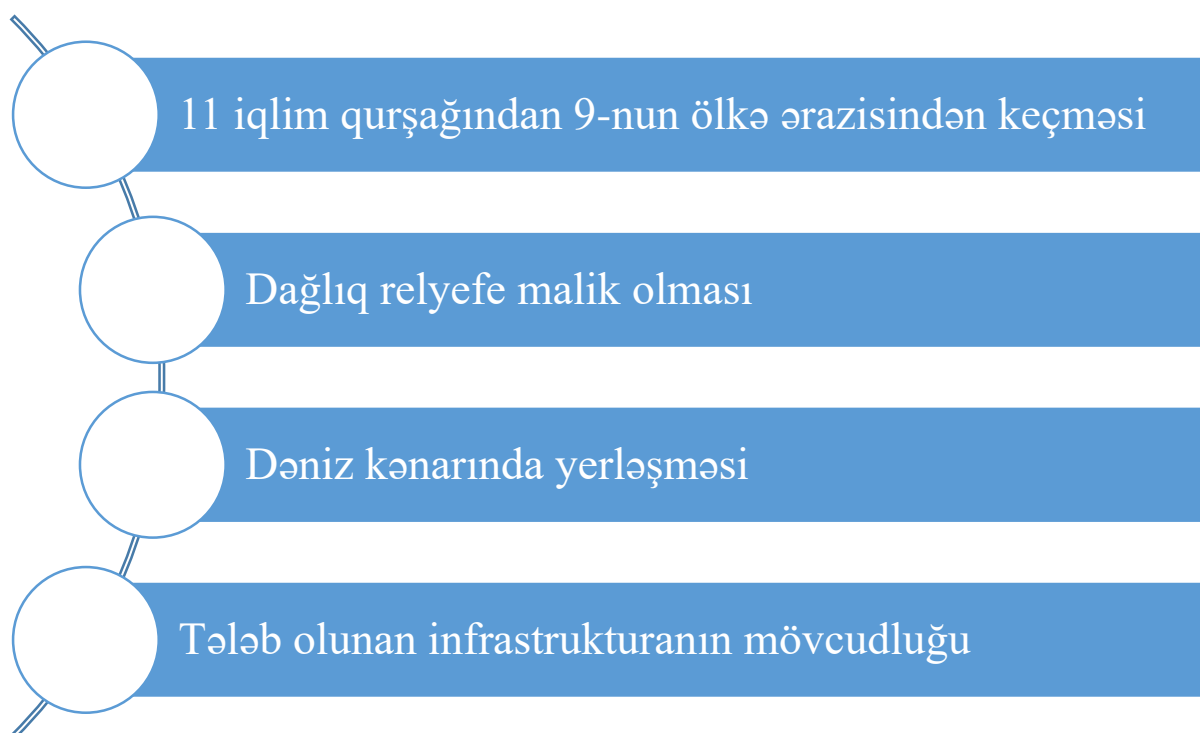
Ekoturizmin bir çox formaları yerli əhaliyə bir az fayda təmin edən xarici investorlar və korporasiyalara məxsusdur. Yerli iqtisadiyyata və ya ətraf mühitin mühafizəsinə yenidən investisiya yatırmaq əvəzinə, ətraf mühitin daha da pisləşməsinə gətirib çıxaran əksər mənfəətlərin əksəriyyəti investorların ciblərinə qoyulur. İqtisadiyyatda işləyən məhdud sayda yerli əhali ən aşağı səviyyədədir və qeyri-kafi maaşlar və iki bazar sistemindən ötrü turizm sahələrində yaşayamır.

Bəzi hallarda, yerli əhali tərəfindən baş verən tənəzzül ətraf mühitin deqradasiyasına səbəb olur. Çox məşhur hallarda, Keniyadakı Maasai köçəriləri milli parklarda yabanı heyvanları öldürmüşdülər, lakin indi milli parka ədalətsiz kompensasiya şərtlərinə və ənənəvi torpaqlardan kənar yerə köçmək üçün yabanı heyvanları xilas etməyə kömək edirlər. Yerli əhali üçün iqtisadi imkanların olmaması onları ətraf mühitin ruzi olaraq azaldır. Zəngin ekoturistlərin iştirakı qeyri-qanuni hasilata və ətraf mühitdən qaçaqmalçılığa ziyan vuran, Asiyada tropik adalar və heyvan məhsullarına mərcan bibərlərin satışı kimi, yabanı həyatın suvenirlərində dağıdıcı bazarların inkişafına kömək edir. Surinamda dəniz tısbağası ehtiyatları bu dağıdıcı fəaliyyətlərə qarşı qorunmaq üçün büdcəsinin çox böyük hissəsini istifadə edir.

Coğrafi yerləşmə və təbii şəraitinin əlverişli olması səbəbindən Respublikamızda ekoloji turizmin inkişafı üçün hər bir şərait mövcuddur. Respublikamızda mövcud olan təbii resursların zənginliyini nəzərə alaraq ekoloji turizmin inkişafına şərait yaradan əsas amilləri təhlil edək. Həmin amillər qrupu aşağıdakı sxem vasitəsilə öz əksini tapmışdır.

Sxem 2.2.

Azərbaycanda ekoloji turizmin formalaşmasını şərtləndirən amillər.

Sxem 2.2-da verilən amillərin təhlilini həyata keçirək:

- Dünyada olan on bir iqlim qurşağından doqquzunun ölkə ərazisindən keçməsi. Məlum olduğu kimi ekoloji turizmin yaranıb formalaşmasında əsas amil təbiət və təbii resurslardır. İqlim güşələrinin zənginliyi ölkənin təbiətini əhəmiyyətli dərəcədə gözəlləşdirir və bu hər bir ölkəyə məxsus olmayan cəhət olduğundan bu amildən istifadə edərək ölkə daxilində ekoloji turizmin inkişafı üçün çoxsəmərəli şərait formalaşmışdır.
- Dağlıq relyefə malik olması. Qeyd edək ki, ekoloji turizmin əsas növlərindən biri də macəra turizmidir. Macəra turizminin əsas növləri

içərisində isə mauntbaykinq, dağ xizəyi, alpinizm kimi növlər mövcuddur ki, bu sahələrin də inkişafı dağlıq relyef tələb edir. Bu səbəbdən də ölkə ərazisində ekoturizmin bu növünün inkişafı üçün real zəmin yaranmışdır.

- Dəniz kənarında yerləşməsi. Əvvəlki paraqrafda da qeyd etdiyimiz kimi, ekoturizmin növləri içərisində macəra turizmi öz tələbatı ilə xüsusilə seçilir. Macəra turizminin əsas növləri içərisində dayvinq kimi növlərə də rast gəlinir ki, dayvinqin inkişafı məhz su hövzələrinin olmasını tələb edir. Bu baxımdan da qeyd etmək mümkündür ki, ölkə ərazisində ekoloji turizmin bu növlərinin inkişafı üçün real zəmin formalaşmışdır.
- Tələb olunan infrastrukturun mövcudluğu. Qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan Respublikası artıq kifayət qədər inkişaf etmiş və müxtəlif təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti üçün zəruri olan infraqurum malik bir ölkəyə çevrilmişdir. Ümumi götürsək, hər hansı bir sahənin inkişafı üçün infraqurumun qurulması dövlət olaraq Azərbaycan üçün heç bir çətinlik yaratmır. Nümunə olaraq 2015-ci il I Avropa Oyunlarının və 2017-ci il isə İslam Həmrəylik Oyunlarının Respublikamızda keçirilməsi onu bir daha sübuta yetirir ki, Azərbaycan dövləti qısa zaman kəsiyində tələb olunan infraqurum quruluşunu təmin etmək iqtidarındadır. Buna üçün də demək olar ki, Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin təmin edilməsi və inkişafının dayanıqlı və davamlı inkişafına mane olan heç bir əngəl mövcud deyildir.

Ekoloji turizmin inkişafı və uzunömürlü fəaliyyətinin təmin olunmasında əsas məsələ ekoloji turizm məhsuluna olan tələbi formalaşdırmaqdır. Bunun üçün isə əvvəlki paraqrafda qeyd etdiyimiz kimi ekoturistin marketinq biliyinin formalaşdırılması əsas amillərdən birinə çevrilməlidir.

Ekoloji turizmin yaradılmasında və inkişaf etdirilməsində başqa bir amil isə bu fəaliyyət sahəsinin kifayət qədər rentabelli olması ilə izah olunur. Digər

tərəfdən isə bu turizm növü üzrə xərc amilləri də bir o qədər çoxluq təşkil etmədiyindən gəlirlərin böyük əksəriyyəti mənfəət formasında təşkilatçı müəssisəyə və yaxud da dövlətin büdcəsinə axır.

Hal-hazırkı dövrdə Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın gəlirliliyi sırf neftdən gələn gəlirlər hesabına və çox kiçik hissəsi isə qeyri-neft sahələrindən əldə olunan gəlirlər hesabına formalaşmışdır. Dövlət büdcəsinin neftdən olan asılılığının aradan qaldırılmasında ən əsas silahlardan biri məhz də qeyri-neft sahəsinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunun içərisində isə turizm və turizmdən gələn gəlirlər daya yüksək çəkiyə malikdir. Xüsusilə təbii resursların və iqlim guşələrinin zəngin olduğu bir ölkədə turizmi inkişaf etdirmək, yeni turizm məhsulu yaratmaq və bu turizm məhsulu üzrə bazarda tanınmaq və həmin məhsula alıcı kütləsi toplamaq, tələbi formalaşdırmaq inkişaf etmiş ölkə üçün heç də çətin bir proses deyildir.

Ekoturizmin ölkəmizdə inkişafına şərait yaradan başqa bir amil isə təbii palçıq vulkanlarının ölkə ərazisində kifayət qədər olması ilə əlaqədardır. Hal-hazırda Skandinaviya ölkələri özlərinin isti qeyzərlərinin hesabına ekoloji turizmin inkişafını ayaqda saxlaya bilirlərsə. Azərbaycanda da həmin qeyzərlərə alternativ ola biləcək palçıq vulkanları mövcuddur. Çatışmayan isə sadəcə bu sahəyə marağı oyatmaq, əhalinin bu sahə üzrə maariflənməsini təmin etməkdir. Azərbaycan Yegane ölkələrdəndir ki, dünya üzrə hövcud olan palçıq vulkanlarının byük əksəriyyətini özündə cəmləşdirmişdir. Belə ki, dünya ölkələrindən yalnız 42-də palçıq vulkanı mövcuddur ki, bu siyahıda da ölkəmiz aşkar liderlik edir. Belə ki, dünyada mövcud olan 2000-ə yaxın palçıq vulkanlarından 344-nün Azərbaycan Respublikasında yerləşməsi ölkəmizdə bu ekoturizmin sürətli inkişafına şərait yaradan əsas amillərdən biridir.

“Ekoturizm” anlayışı qoruq zonalar, təbii parklarda isə çağdaş inkişafda geniş istifadə olunur. Son on beş il ərzində dünyada məhz turizmin bu növünün sürətlə inkişafı yalnız ətraf mühitin korlanması ilə deyil, məşhur istirahət rayonlarının da (dağ kurortları və isti dəniz sahilləri) ən çox “mədəniləşdirilməsi”

ilə izah oluna bilir. Alimlər və turizm mütəxəssisləri ekoturizmə müxtəlifdir təriflər verirlər.

Ekoturizm, ilk sırada bütün dünyada milli və həmçinin təbiət parkları, qoruqlar, başqa mühafizə edilən təbii ərazilər şəklində tanınmış yaxşı saxlanılmış halda olan təbii bölgələrə səyahətlər ilə səfərlərdir.

İkincisi, ekoturizmin ətraf mühitə mənfi təsirin aşağı olması ilə fərqlənir. Bunun üçün də o “yumşaq turizm” adlandırılır. Belə ki, bu xüsusiyyətinə əsasən ekoturizm xüsusi mühafizə edilən təbii ərazilərdə təbii ehtiyatlardan faydalı istifadədə təcrübi baxımdan turizmin tək növü sayılır.

Üçüncüsü, ekoturizm bir sıra, yəni lazımı qədər ciddi davranış qaydaları olmağını tələb edir və bunlara əməl olunması bu sahənin çox müvəffəqiyyətli inkişaf etməsi üçün vacib şərtədir.

Dördüncüsü, ekoturizm yerli icmalara yalnız xidməti personal kimi işləmək sayılmır, eyni zamanda mühafizə edilən bölgələrdə yaşamaqda davam etməyi, təbiətdən istifadəni təmin etmiş ənənəvi təsərrüfat fəaliyyətləri ilə məşğul olmağı təklif etməkdədir. Əlbəttə ki, ekoturizm əhali üçün bir sıra gəlir gətirir, sosial-iqtisadi inkişafa təsir göstərir.

Ekoturizmi adi turizmdən fərqləndirmiş beşinci xüsusiyyət önə sürülür. Belə ki, ekoturizm səyahətçilərə görə istirahət, əyləncə ilə ekoloji təhsilin birliyi olan turizm növüdür. ABŞ-a məxsus Ekoturizm Cəmiyyəti vasitəsilə ekoloji turizmə tərif verilibdir. Həmin tərifə əsasən, ekoturizm - nisbətən toxunulmayan təbiətə ekosistemin bütövlüyünü pozmadan, bu ərazinin təbii, mədəni-etnik xüsusiyyətləri barədə təəssürat əldə etmək üçün səyahətdir ki, o da təbiətin mühafizəsi yerli insanlar üçün səmərəli iqtisadi şərait yaradır. Beləliklə, ekoturizm iqtisadi baxımdan məqsədə uyğun və əlverişlidir.

Sosial turizm dedikdə, dövlətin ayırmış olduğu maddi yardımlar hesabına və sosial ehtiyacların qarşılınması məqsədilə vətəndaşların bir ölkədən digər ölkəyə axın etməsi, eləcə də ölkə hüdudları daxilində səyahət etmələri başa düşülür. Sosial turizm özü-özlüyündə daxili, eyni zamanda da xarici turizm

deməkdir. Yeganə məqsəd isə sosial ehtiyacların qarşılanması və ya təmin olunmasıdır.

Öz fəaliyyət turizmi dedikdə isə, turizmin elə forması başa düşülür ki, bu formada turistlərin sərbəst hərəkəti təmin olunur. Demək ki, hər hansı bir ölkəyə gəlmiş turistin həmin ölkənin hüduqları daxilində hər hansı yerdəyişməsi öz fəaliyyət turizmi hesab olunur.

2.2. Ekoloji turizm potensialı

Müasir iqtisadi şəraitdə dünya ölkələrində turizm xüsusilə ekoloji turizm yüksək sürətlə inkişaf etməkdədir. Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının Ümumdünya Turizm Təşkilatının Məlumatına əsasən, ekoturizmin payına bütün dünya üzrə olunmuş səyahətlərin yalnız 7 faizi düşürdü. Lakin sözügedən təşkilatın hesablamalarına əsasən müəyyən olunmuşdur ki, ekoloji turizm üzrə səyahətlərin həcmnin hər 4 faiz artması ümumilikdə səyahət olunan ərazilərin gəlirlərinin 10-30 faiz həcmində artması ilə nəticələnir. Bu isə ekoloji turizmin ölkə iqtisadiyyatında kifayət qədər rentabelli olduğunu bir daha sübuta yetirmiş olur. Təşkilatın digər hesablamalarına görə isə ekoturizm üzrə ən çox səyahət olunan ərazilər Asiya-Sakit okean hövzələrini əhatə edir. Bu isə bir daha məhz onu göstərir ki, ekoturistlər daha çox ekoturizm mərkəzlərinə getməyi planlaşdırırlar. Belə ki, ekoturizm üzrə edilmiş səyahətlərin 40-60 faizi məhz Asiya-Sakit okean hövsinə aid edilən ölkələrə olmuşdur. Bunun da əsas səbəbi kimi həmin ölkələrin coğrafi mövqeyi, eləcə də ekoturizm üzrə kifayət qədər potensialın olması ilə izah olunur.

Ekoloji turizmin əsas potensialından danışarkən ilk növbədə ölkənin yerləşmiş olduğu coğrafi mövqeyi kifayət qədər əhəmiyyət daşıyır. Ölkənin dəniz və ya okean sahilində yerləşməsi ekoturistlərin həmin ölkələrə cəlb olunması ilə xarakterizə olunur. Belə ki, ekoloji turizmin ən geniş yayılmış növlərindən olan dayvinq üçün ideal şərait məhz okean sahillərinin mövcudluğudur.

Ekoloji turizmin inkişafının əsasında dayanan ikinci potensial mənbə isə ölkənin iqlim qurşaqları ilə, eləcə də təbii tarixi şəraitə malik olması ilə xarakterizə olunur. Bir neçə iqlim qurşağının cəmləşdiyi ölkələr həmişə ekoturistlərin əsas diqqət mərkəzində olmuşdur.

Ekoloji turizmin inkişafına şərait yaradan digər əsas amil isə ölkənin təbii tarixi görünüşə və ehtiyatlara sahib olması ilə izah olunur. Məsələn ekoloji turizmin inkişaf etdiyi əsas ərazilərdən biri də Misirdir. Misir iqlim etibarilə kifayət qədər sərt iqlimə malikdir. Lakin iqlimin kifayət qədər isti olması Misirə gələn ekoturistlərin sayının azalmasına səbəb olmur. Belə ki, məlum olduğu kimi Misir qədim tarixə malik olan dövlətlərdən biridir. ərazisində kifayət qədər piramidaların və digər bu tipli qədimi-tarixi obyektlərin mövcudluğu Misirə gələn ekoturistlərin sayını durmadan artırır.

Bu baxımdan Respublikamız da kifayət qədər üstünlüyə malikdir. Belə ki, ilk qədim insanın alt çənə sümüyünün Azıx mağarasında tapılmasından kifayət qədər istifadə edərək əhali qruplarının Azərbaycana gəlməyinə şərait yaratmaq olar. Qədim insan məskənlərinin Respublikamızın ərazisində çoxluğu, bir çox mağaralar mövcudluğu təbii tarixi ekoloji turizmin ölkəmizdə formalaşmasına kömək edə bilər. başqa bir nüans isə Qobustan qaya daşlarının olmasıdır. Qaya daşları üzərindəki şəkillər xaricilərin ölkə ərazisinə ekoloji turist olaraq gəlməyinə şərait yarada biləcək əsas amillərdən biridir. Bu səbəbdən də deyə bilərik ki, ölkəmizdə ekoloji turizmin müxtəlif növlərinin də inkişafı üçün əlverişli infrastruktur mövcuddur.

Həmçinin də ölkəmizdə kifayət qədər qoruqların, yasaqlıqların mövcudluğu da ekoloji turizmin inkişafına şərait yaradan əsas amillərdən birinə çevrilə bilər. əsas məqsəd bu sahələrə düzgün investisiya siyasəti yeritmək və bunun nəticəsində ekoloji turizmin inkişafının təmin olunmasına nail olmaqdır.

ABŞ-ın Səyahətlər üzrə informasiya mərkəzinin məlumatlarına görə səyahət edən amerikalıların 7 %-dən çoxu ən az bir sektorunda iştirak etmişdir, 30 %-dən çoxu bəyan etmişdir ki, məhz yaxın üç il dövründə belə bir səyahət edəcəkdirlər. Beləliklə, təqribən 43 milyondan çox amerikalı əhalini ekoturist kateqoriyasına

daxil etmək olar. ABŞ-lı turistlər içərisində aparılan tədqiqatlar göstərmişdi ki, onların 77 %-i ən az birçə dəfə də olsa öz məzuniyyətini təbiət ilə, səyahət ilə və yaxud digər xalqların mədəniyyətini öyrənməklə vaxtlarını keçirmişdir. Məsələn, ABŞ- da olan Reynir dağını hər il boyunca 10000-dən artıq turist ziyarət edir və bəyənirlər. 1994-cü ildə təkcə 54 milyon amerika əhalisi quşların müşahidəsində iştirak etmişdirlər ki, bu da onu göstərir ki, 1982-1983-cü illərlə müqayisə edildikdə 157 % artım deməkdir. ABŞ-ın XMTƏ-nə səyahət sözügedən ölkəyə 14,2 milyard dollar ümumi gəlir gətirir. ABŞ-ın XMTƏ-nə səyahət sözügedən ölkəyə 14,2 milyard dollar ümumi gəlir gətirir və ya başqa formalarda turizmlə əlaqəli olan 300 min iş yeri təmin edir.

Ekoloji turizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq dünya ölkələrinin təcrübəsinə nəzər salaq. Belə ki, iqtisadi cəhətdən bir o qədər də inkişaf etməyən Nepal ekoloji turizmin kifayət qədər inkişaf etdiyi əsas sahələrdən biridir. Belə ki, 1980-1991-ci illərlə müqayisə 2000-ci ildən sonra Nepalda ekoloji turizmin həcmi 255 faiz artmışdır. Bu isə məşhur Himalay dağının Nepal ərazisində yerləşməsi ilə əlaqədar olduğu görülmüşdür. Belə ki, 2000-ci ildən sonrakı dövrdə Everest dağı ətrafında 40-dan artıq ekskursiya həyata keçirilmişdir.

Böyük Britaniya da ekoloji turizmdən ən çox gəlir götürən ölkələr sırasındadır. Bunun da əsas səbəbi kimi ekoloji turizm potensialına malik olmaları göstərilir. Belə ki, Böyük Britaniya hər il yalnız ekoloji turizmdən 200 milyon ABŞ dollarından artıq həcmdə gəlir əldə edir.

Ekoturizm üzrə ixtisaslaşmış digər bir ölkə isə Kosta-Rika hesab olunur. Belə ki, sözügedən ölkə hər il orta hesabla 781 min ekoloji turist qəbul edir və hər sonrakı il əvvəlki illə müqayisədə daha çox ekoloji turist qəbul olunması ilə nəticələnir. Ölkəyə gələn ekoturistlərin isə 66 faizi xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə səyahət etməyi üstün tuturlar. Bu o deməkdir ki, Kosta-Rika ekoloji turizmin xüsusi mühafizə olunan ərazilərindən istifadə potensialından istifadə etməklə ekoloji turizmin inkişafına şərait yaratmış olur.

Azərbaycanda ekoturizmin inkişafı üçün üçün çox böyük potensial mövcuddur. Turizm şirkətlərin çoxu ölkə ərazisində olan milli parklara ekoturilər təşkil etməkdədirlər. Ancaq hələlik olaraq bu sahənin çox geniş inkişafından

danışmaq mümkün sayılır. Bəs turizm müəssisələri ekologiya mövzularını hansı tərzdə həll edirlər, onların həllində marağı olan müəssisənin rəhbərliyi nə dərəcədə maraqlıdır?

Yerli mədəniyyətlərə marağı olan ekoturistlər üçün qədim xarabalıqlara həmçinin muzeylərə getmək və yerli əhali ilə şəraiti imkanı də əlavə edilir. Təcrübəsi olan ekoturistlərin 10 %-dən çoxu seçim tərtib edəndə ən vacib ünsür olaraq bələdçilərin peşəkarlığı adlandırıblar. Bu onunla əsaslanır ki, turfirmaların müştərilərinin bir çoxu onların getdikləri yerin təbiəti, həmçinin mədəniyyəti və tarixi haqqında olan məlumatların çatışmazlığından şikayət edirlər.

Turizmin bir neçə növü vardır. Həmin növlərə əsas olaraq aşağıdakıları aid etmək olar:

- Macəra turizmi. Macəra turizmi son dövrlərdə yaranıb formalaşmağa başlamış turizm növüdür. Macəra turizmi dedikdə, insanların uzaq məsafələrə- dağların zirvələrinə, dənizlərin dibinə. Antarktidaya səfər etməsi kimi adrenalini dolu hərəkəti başa düşülür. Son dövrlərdə öz ekzotik təbiəti ilə Yeni Zelandiya, Avstraliya, Antarktida turistlərin daha çox getdikləri yerlər siyahısına daxil olmuşdur.
- Kənd turizmi. Kənd turizmi dedikdə, insanların kənd yerlərində istirahətini nəzərdə tutan turizm növü başa düşülür və kənd təsərrüfatının sənayedən daha çox inkişaf etdiyi ölkələrdə daha aktual olan turizm növüdür.
- Tibbi turizm. Tibbi turizm dedikdə, insanların tibbi xidmət almaq və eyni zamanda da istirahət etməsini nəzərdə tutan turizm növüdür. Belə turizm məkanlarına Çexiyanı, Ukraynanı, Gürcüstanı, hətta Azərbaycanı da misal göstərmək olar.
- Ekskursiya. Turizmdə bu növ daha çox tarixi abidələrlə zəngin olan ölkələrə insanların axınını nəzərdə tutan turizm növüdür. Belə turizmin inkişaf etdiyi ölkələrə Türkiyəni, Yunanıstanı, Misiri və başqalarını misal göstərmək olar.

- İdman turizmi. İdman turizmi dedikdə, adından göründüyü kimi idman yarışlarının keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq insanların bir yerdən başqa yerə köç etməsini nəzərdə tutan turizm növüdür.
- Ekoturizm. Başqa bir adı isə təbiət turizmidir. Ekoloji cəhətdən təmiz olan bölgələrə insanların axınını təmin edən turizm növüdür.

Turizmin son dövrlərdə yaranan bir sıra başqa növlərinə də rast gəlmək mümkündür. Həmin turizm növlərinə isə əsasən aşağıdakıları misal çəkmək daha məqsədmüvafiq olardı:

- Qolf turizmi;
- Dayanıqlı turizm;
- Rekreasiya turizmi;
- Nəqliyyat turizmi;
- Kruiz turizmi;
- Qumar turizmi.

Yuxarıda qeyd olunan turizm növləri ekoloji turizmlə qarşılıqlı vəhdətdə fəaliyyət göstərirlər. Bu turizm növləri içində ekoloji turizm özünün inkişaf sürəti hesabına digər turizm növlərini geridə qoymuşdur.

Beynəlxalq turizmin tip quruluşunda səyahətin davam etməsinin 1995-ci il 24 % olduğu təqdirdə 2020-ci il 32 %- ədək artacağı proqnozlaşdırılır. Bu zaman hər üçüncü turist dünyanın digər regionunun payına düşəcək. Bu kütləvi beynəlxalq ekoturizmdə bu gün belə toxunulmamış dağlıq rayonlara, misal üçün, Qafqaza marağı çoxalacaqdır. Turizm ilə səyahətlər üzrə Beynəlxalq Şuranın bəyan etdiyi məlumatda da qeyd edilir ki, gələcək illərdə turizm regional və milli iqtisadiyyatların fəaliyyətinə böyük imkanlar verəcək, 100 milyon yeni iş yeri yaradacaqdır. Qeyd edilmişdir ki, ekoturizm dünyanın geridə qalmış rayonlarının dayanıqlı inkişafı ilə iqtisadi artımında ən təsiredici faktor olacaqdır. Bütün bunlara dağlıq yerlərə də daxildir.

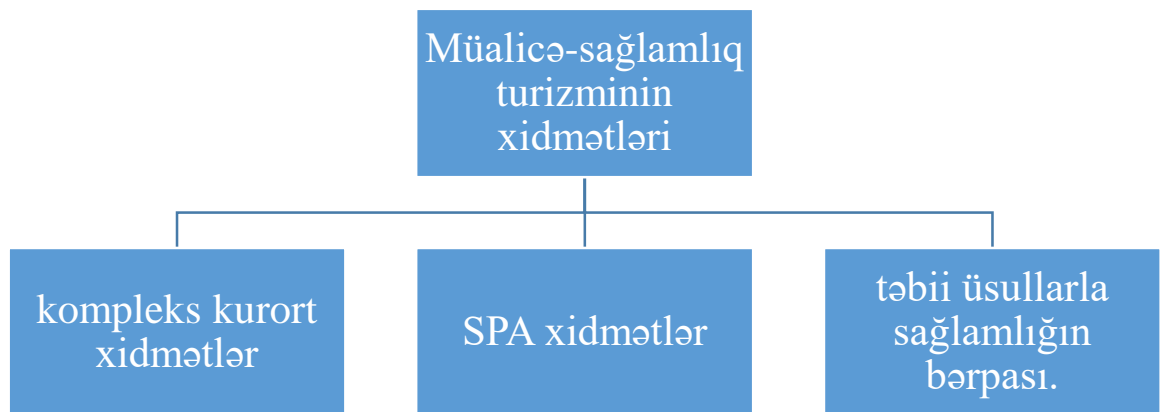
Ekoloji və macəra turizmində qida qəbulunun təşkili aşağıdakılardan formalaşır:

- ✓ turistlərin enerji məsrəflərinin təyin olunması və qidalanmanın kaloriliyinin hesablanması;
- ✓ qonaqların önəm verdiyi təamların təyini;
- ✓ qida rejiminin işlənilib hazırlanması;
- ✓ nümunəvi menyunun işlənilib hazırlanması;
- ✓ ərzaqların lazımi miqdarının hesablanması;
- ✓ mətbəx əşyalarının (mətbəx qabları, tullantı qabları, yanacaq ilə soba, yuyucu vasitələr), yeməxana paltarlarının və qabların vacib miqdarının hesablanması.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, yaxşı qidalanma – hətta bütövlükdə xidmətin yaxşılığının, eyni zamanda turistlərin təhlükəsizliyinin rəhnidir. Misal olaraq, narahat yerlərdə fəal hərəkət üçün xas olan turistlərin çoxlu tərləməsi bu təv vasitəsi ilə mikroelementlərin itirilməyinə gətirib çıxarmaqdadır. Qonaqların dağ çaylarından içmiş olduğu buzlu suda tam şəkildə mikroelementlər olmur, odur ki, orqanizm sümüklərin və dişlərin emalının öz özlüyündə nazikləşməsinə səbəb olmuş kalsium çatışmazlığı hiss edir. Belə ki, çoxlu yüklənmə vaxtı (məsələn, dağın yamacındakı cığırla endikdə) ayağın sınmağı riski dəfələrlə çoxalır.

Ekoloji turizmlə sıx əlaqəli olan digər bir turizm növü isə müalicə-sağlamlıq turizmidir. Müalicə turizmi anlayışı müalicə məqsədilə edilən, spa, sağlamlıq və eləcə də kompleks müayinə və fitnes mərkəzləri kimi obyektləri birləşdirən müasir kurort-sanatoriya subyektləri tərəfindən təklif olunan profilaktik xidmətlərin geniş spektrini ehtiva edir.

Müalicə-sağlamlıq turizmi bir neçə xidmət sahəsi ilə fərqlənir. Həmin xidmətlər aşağıdakı sxem vasitəsilə verilmişdir:

Sxem 2.3.

Mənbə: <http://www.medicaltourismassociation.com/en/research-and-surveys.html>

Son illər ərzində müalicəvi-sağlamlıq turizmi özünün aktuallığını qorumaqla yanaşı kifayət qədər inkişaf etmiş turizm növünə çevrilmişdir. Müalicə-sağlamlıq turizminin və eləcə də tibbi turizmin inkişafının əsasında ixtisaslı kadrların mövcudluğu, son dərəcə modern tibbi avadanlıqlardan istifadə imkanlarının genişliyi və eləcə də əməliyyatların və xəstəliklərin müalicəsinin ucuz başa gəlməsi, bu sahə üzrə tələb olunan zəruri infrastrukturunun mövcudluğu, kurort zonalarının sayının durmadan aertması və getdikcə inkişaf etməsi kimi əsas amillər dayanır.

Bu səbəblərlə yanaşı müalicə turizminin turizmin digər növləri ilə müqayisədə üstünlükləri vardır. Bunlara aiddir:

1. Müalicə turizmi ilin 4 fəslində mümkündür;
2. Qalma müddəti uzundur (ortalama 8-10 gün);
3. Günlük turistik xərcləri çoxdur

Tibbi turizmin ən məşhur istiqamətləri: Macarıstan,ABŞ, Almaniya, Türkiyə, İsrail, Cənubi-Koreya, Tayland, Hindistan, Fillipin, Kuba,Sinqapur,Kosta Rika, Kolumbiya və eləcə də Cənubi Afrika kimi ölkələrdir. Türkiyəyə hər il 300 mindən çox insan müalicə üçün səfər edir. Müalicə almaq məqsədilə səyahət edən insanlar daha çox plastik-estetik cərrahiyyə əməliyyatları, göz qüsuru düzəltmə əməliyyatları, diş müalicələri, açıq ürək cərrahiyyəsi, onkoloji xəstəliklərin müalicəsini həyata keçirirlər.

2015-ci ildə dünyada müalicə turizmi növü üzrə 3 ölkə liderlik etmişdir: Tayland, Sinqapur və Malaziya. 2015-ci ildə müalicə turizmindən Tayland 4 mlrd. dollar, Sinqapur 1 mlrd. dollar, Malaziya 22 mln. dollar gəlir əldə etmişdir [12]. 2015-ci ildə 1mln. 600 min nəfər amerikalı müalicə məqsədilə bütün dünyanı səyahət etmişlər ki, təxminən 600 min nəfəri stomatoloji məqsədlə getmişdir. Hindistanda müalicə turizmi illik 22% artıma malikdir. Xəstəxanalarının JCI, NABH&ISO keyfiyyət standartına malik olmaları, sığorta şirkətləri ilə xəstəxanalar arasında əlaqə və s. sahənin inkişafına səbəb olan amillər sırasındadır (Ernst&Reuter Raporu;2006).

ABŞ və Almaniyada tibbi xərclərdə böyük rəqəmlər özünü göstərir. İEÖO də isə bu rəqəm aşağıdır. Misal üçün, açıq ürək əməliyyatı Türkiyədə 7500-8000 ABŞ dollarına başa gəldiyi zaman bu rəqəm ABŞ-da 130.000 dollara bərabərdir. Tibbi Turizm Assosiyasının rəsmi statistikasına əsasən Qlobal Tibbi Turizm gəlirləri 2010-cu ildə 60 milyard, 2015-ci ildə isə 500 mlrd. dollar civarındadır.

Turizm iqtisadiyyata təsir etmə səviyyəsinə görə sektorlar arasında üstünlüyə malik olmasına baxmayaraq, Azərbaycanda onun imkanlarından istifadə edilməsi lazımi səviyyədə deyildir. 2015-ci il Dünya iqtisadi forumunun müqayisəli hesabatında Azərbaycan turizmin inkişaf səviyyəsinə görə 84-cü, qiymət rəqabəti göstəricisinə görə 65-ci, hava nəqliyyatı infrastrukturunun inkişafına görə 84-cü, turistlərə göstərilən servis infrastrukturunun səviyyəsinə görə isə 93-cü yerdə olmuşdur [7]. Turizmdən gələn gəlir Azərbaycan iqtisadiyyatının 4,5%-ni təşkil edir. Ölkəyə gələn xarici vətəndaşların sayı 2 mln. 298 min nəfər təşkil edir. Müalicə turizmi növü üzrə ölkəyə gələn xarici vətəndaşların sayı isə 46.3 min nəfər, yəni ümumi gəlmə turizmin 2.1%-ni təşkil edir. Bu isə potensial baxımından 1500-dən artıq mineral və termal su mənbələrinə, 4 palçıq vulkanına və 1 əsas müalicəvi neft mənbəyinə malik ölkə üçün aşağı göstəricidir. Bütün bunlar turizmin formalaşması, tənzimlənməsi və stimullaşdırılması, turizm növlərinin, xüsusilə də müalicə turizmi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış tədqiqatların aparılmasının vacib olduğunu göstərir.

Qeyri-neft sektorlarının yüksəlişi ilə ardıcıl iqtisadi inkişafın təmin olunması indiki dövrdə respublikamızda qarşıda duran əsas vəzifədir. Çoxsaylı tədqiqatlardan aydın olur ki, turizm öz perspektivliyinə əsasən qeyri-neft sektorları arasında önəmli mövqelərdən birini tutur. Ölkəmizdə aparılan sosial-iqtisadi islahatlar turizmin inkişafına mühüm təsir etmişdir. Turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin sayı ilbəl artmaqla davam etmiş, onların fəaliyyəti genişlənmişdir. 2014-cü ildə müəssisələr tərəfindən əhaliyə 44820,3min manat dəyərində 66233 turizm yollayış blankı satılmışdır. Blankların 6990-ı ölkə daxilində, 54900-u isə ölkədən kənar, respublika ərazisində səyahət etmək üçün əcnəbilərə isə 4343-ü satılmışdır. 2014-cü ildə 218 turizm müəssisəsi 31107,1 min manat gəlir əldə etmiş, turizm üçün xarakterik sahələr üzrə qoyulmuş investisiyaların həcmi isə 2204,0 mln. manat olmuşdur [2].

Naftalanda “Chinar Hotel & SPA” tibbi-müalicə mərkəzi, Naxçıvanda Duzdağ, Qəbələdə Yengicə, Masallıda İstisu kurortları, Galaalti Hotel & Spanın yerlimüalicəvi kurort mərkəzlərindən beynəlxalq müalicəvi mərkəzlərə çevrilmələri üçün böyük potensiala malikdirlər. Müalicəturizmi üçün yüksək lazımi şərait Lənkəran, Naxçıvan, Lerik, Masallı, Naftalan və Astara kimi bölgələrin payına düşməkdədir. Naxçıvanda Muxtar Respublikasında 240-dan artıq mineral su mənbələri vardır ki, həmin suların hər biri süfrə suyu olaraq istehsal edilir. Həmin sulara Sirab, Badamlı və Vayxur kimi suları, Lənkəran və Astara bölgələrində isə 100-dən artıq termal su mənbələri mövcuddur ki, bu sulara da İstisu, Qəriblər kimi suları nümunə göstərmək olar. Gədəbəyin mineral tərkibli suları Şimali Qafqaz bölgəsində də mövcuddur. Lakin kompleks turizm xidmətləri göstərilmədiyi üçün mövcud mineral sulardan istifadə edənlərin sayı xeyli azdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasında böyrək daşlarının müalicəsi üzrə sular mövcuddur. Həmin suyun 4 növ böyrək daşını salmağı elmi baxımdan təsdiqini tapıb. Onu da deyə bilərik ki, xarici dövlətlərin heç birində bu cür tərkibdə mineral su mövcud deyil. Ölkəmizdəki radonlu və kükürlü suların (Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu) bənzərini xarici dövlətlərdə az-az tapmaq olar. Daxili orqanların da müalicəsində inanılmaz rola sahib olan dəmirli sular barədə də eyni fikirləri

əminliklə demək olar. Dəmirli sular qaraciyər üçün faydalıdır. Mədə-bağırsaq xəstəliklərinin şəfa tapmasında, iltihabyaradıcı amillərin aradan qaldırılmağında karbonlu sulardan (Masallı) istifadə etmək olar. Əfsuslar olsun ki, əhalinin böyük hissəsi müalicə işində onlardan yararlanma bilmir.

Respublika əhalisinin sakinlərinin xeyli hissəsi təbiətin nemətlərindən istədiyi şəkildə faydalana bilmir. Ona görə ki, müalicə turizmi gec gəlir gətirən sahədir. Sahibkarlar səbirlə gəlir gətirəcək illəri gözləməlidir. İstirahət və əyləncə mərkəzlərində isə fərqlidir. Biznes başlanan ildən gəlir gətirir. Respublikamızda müalicə turizminin inkişafına mane olan səbəblər: texnologiyanın bahalı olması, səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin aşağı, qiymətlərin isə yüksək olması, xaricdə təhsil almış mütəxəssislərin paytaxtda cəmləşməsi, nəqliyyat vasitələrində olan problemlər (məs. Avropadan Naftalan müalicəyə gəlmək istəyən turist 10-15 saat civarında vaxt itkisinə məruz qalır, yəni Avropadan Gəncə, Lənkəran və Naxçıvana birbaşa aviareysin olmaması) və s. Önemli cəhətlərdən biri də odur ki, müalicə-sağlamlıq turizmi ən məsrəfli turizm növlərindən biridir. Müalicə tur-paketinin dəyəri ölkə üzrə olan orta tur-paketlə müqayisədə 8-10% bahadır. Qeyd etdiyimiz səbəblərə görə respublikamızda müalicə-sağlamlıq turizmi başqa turizm növlərinə nəzərən zəif inkişaf edib, mövcud potensialın heç 5 faizi istifadə olunmur. Bu səbəbdən də digər dövlətlərin müalicə turizmindən əldə etdiyi gəlirləri qazana bilmirik.

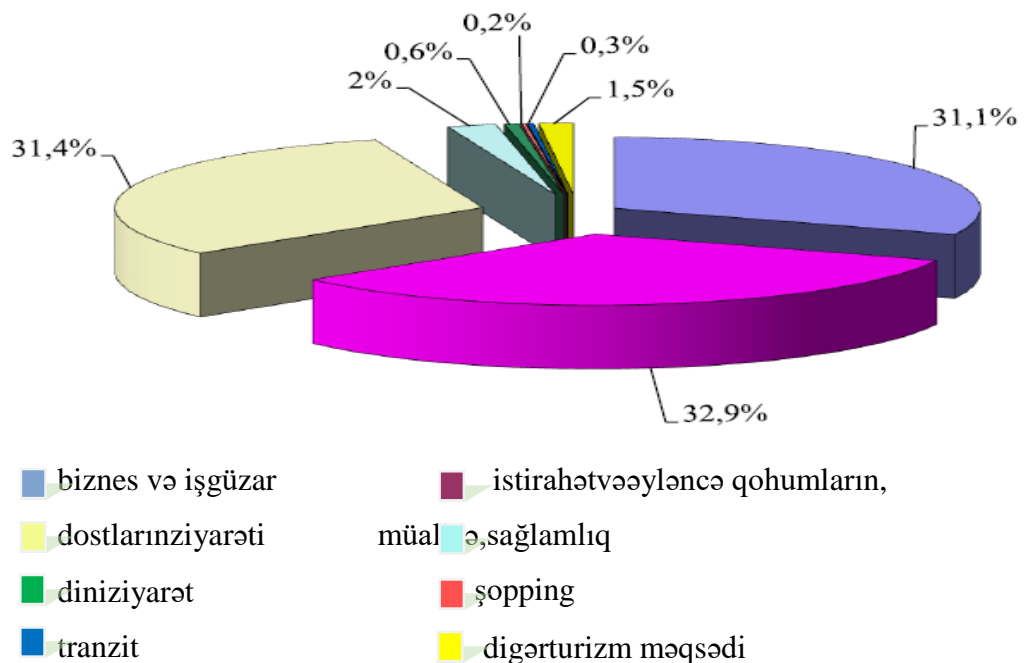
Cədvəl 2.1

2011-2014-cü illərdə müalicə məqsədilə xarici ölkəyə gedən və xaricdən gələn turistlərin sayı, min nəfər

İllər	Müalicə üçün xarici ölkəyə gedən azərbaycanlılar	Müalicəyə gələn xaricilər
2011	92.6	33.0
2012	116.5	43.0
2013	169.0	46.2
2014	169.8	46.3

Mənbə: Azərbaycanca turizm 2015. Statistik məcmuənin göstəriciləri əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2011-2014-cü illərdə həm ölkəyə gələn, həm də ölkədən gedən vətəndaşların sayı artmışdır. Ümumilikdə 2014-cü ildə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə yerləşdirilmiş şəxslərin sayında müalicə məqsədilə 70981 min nəfər müalicə almışdır ki, bunun 46.3 min nəfəri xarici, 24.7 min nəfəri isə yerli vətəndaşların payına düşür. Ölkələr içərisində isə üstünlüyü qonşularımız olan Rusiya (17432 nəfər yaxud 37.6%), Gürcüstan (16642 nəfər yaxud 36%), Türkiyə (6393 yaxud 13.8%), İran (2661 nəfər yaxud 5.7%) təşkil etmişdir ki, cəmi 100 faiz gələnlərin içərisində 93.1%-ni bu 4 ölkənin, 6.9% isə Almaniya, Böyük Britaniya, Qazaxıstan, İsrail, Ukrayna və digər ölkələrin payına düşür.

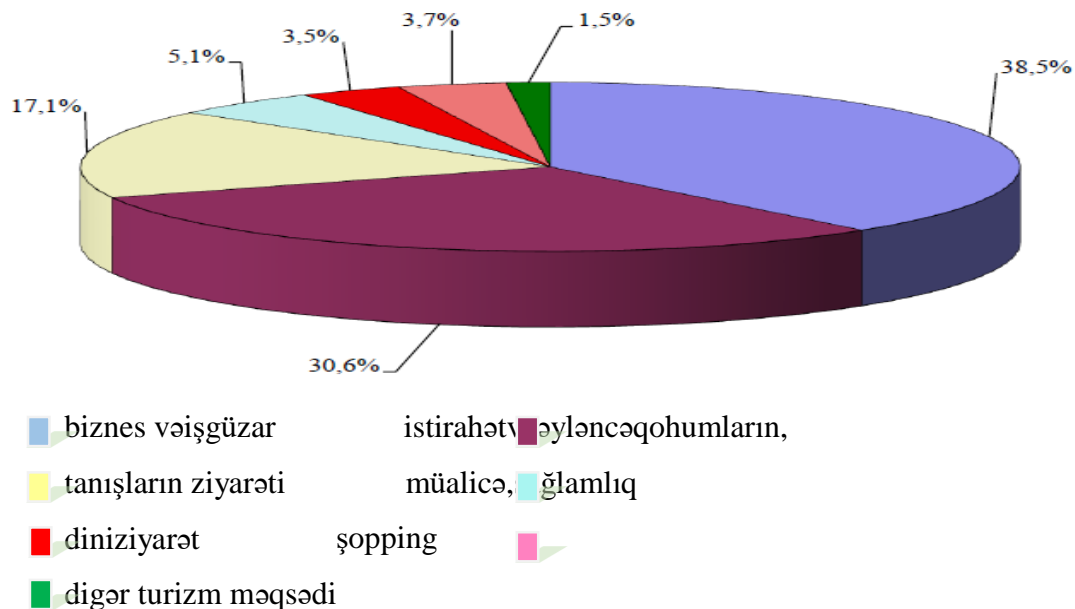

Şəkil 2.1. Azərbaycan gəlmiş ziyarətçilərin səfərin məqsədlərinə görə tərkibi, %-lə [4]

Müalicə məqsədilə gələn xaricilər 15.4 mln. manat ölkəmizdə xərcləmişlər. Statistik göstəricilərdən məlum olur ki, müalicə məqsədilə gələn bir turist ölkəmizdə müalicə olunmaq üçün orta hesabla 332 manat xərcləyib. Lakin turşirkətlərin verdiyi məlumata görə isə müalicə turlarının qiyməti 7 gecə 8 gün

üçün 980-1100 manatdır. Mövsüm olmayan qış aylarında isə 500-700 manat arasında dəyişir.

Bizim vətəndaşın bir qismi Şimali Qafqaz, Gürcüstan və ya Ukraynada, daha yaxşı imkanları olanlar isə Çexiya, İsrail və Almaniyada müalicəyə üstünlük verir. Bu ölkələr müalicə turizmi sahəsində böyük uğurlar əldə ediblər və yaxşı pul qazanırlar. Bu ölkələr Azərbaycanın bu sahədə ən güclü rəqibləridir. Onu da deyək ki, müalicə mərkəzlərindəki qiymətlər də müştəri cəlbində böyük rol oynayır. Azərbaycanın mineral suları Şimali Qafqazdakı müalicə sularının bənzəridir. Bu bölgədə üçulduzlu oteldə 21 günlük turun qiyməti 1500 manat, Ukraynada 1300-1800 manat, Çexiyada 2000 manat, Naftalanda 2000-3000 manat, Naxçıvanda isə 1500-2000 manatdan başlayır.

Şəkil 2.2. Xarici ölkələrə gedən ziyarətçilərin səfərinin məqsədlərinə görə tərkibi, %-lə [4]

Şəkildən də görüldüyü kimi, müalicə məqsədilə xarici ölkələrə səfər edən azərbaycanlılar isə 161811 nəfər olmuşdur ki, bu da ümumilikdə ölkədən gedən vətəndaşların 5.1%-ni təşkil edir, xərcləmələri isə bir turistin orta hesabla 304 manat arasında təəddüd edir. Gedən və gələnlərə nəzər salsaq görürük ki, ölkəmizdən gedənlərdə də üstünlüyü İran (96774 nəfər yaxud 60%), Türkiyə (34167 nəfər yaxud 21.1%), Gürcüstan (14217 nəfər yaxud 8.7%) və Rusiyanın (14296 nəfər yaxud 8.8%) payına düşür ki, bu da ümumi gedənlərin 100 faiz

xüsusi çəkisində 98.6% təşkil edir. 1.4 faizi isə Almaniya, Çexiya, İsrail, Ukrayna, Böyük Britaniyanın payına düşür.

Dövlət tabeliyində olan “Bilgəh”, “Abşeron”, “Günəşli”, “Qaranquş” sanatoriylarında müalicə kursu 18 gündür. Bu sanatoriylarda xidmətlərin dərəcəsi asılı olaraq paketlər 570-1020 manat civarındadır. Rəqəmlərdən görüldüyü kimi, dövlət tabeliyindəki müəssisələrdə müalicə turizmi daha ucuzdur. Belə ki, özəl sanatoriylarda 1 günlük müalicə kursu 100-157 manat, dövlət sanatoriylarında isə 33-56 manat arasındadır. Dövlət sanatoriylarına putyovkaları dövlət müəssisə və təşkilatları verir ki, məbləğin 15%-ni fiziki şəxs, 85%-ni isə dövlət müəssisəsi ödəyir. Bilgəh, Günəşli və Qaranquş mehmanxanaları 444, Abşeron isə 387 nəfərlik yerdir (Cədvəl 3). Təəssüf ki, bu mərkəzlərdə əlavə turizm xidmətlərinin heç biri göstərilir. Belə ki, müalicə-kurort müəssisələri müstəqillik illərində belə istiqamətlərini dəyişmədilər. Onlarda köhnə stereotiplər qalmaqdadır. Halbuki xarici ölkə müalicə müəssisələrində digər turizm xidmətləri də göstərilir. Bir misal çəkim. Təsəvvür edin ki, "Bilgəh" və ya "Qaranquş" sanatoriyasında müalicə kursu keçən şəxs səhər tezdən bütün tibbi-profilaktik prosedurları başa vurdu, vannaları qəbul etdi, masaj və ya fizioterapiyası da başa çatdı. Günorta yeməyi yeyildi və artıq hamı bir-birinin üzünə baxır. Çünki bu müəssisələrdə istirahət, mənalı vaxt keçirmək üçün heç bir xidmət göstərilir. Asudə vaxtın təşkili, ümumiyyətlə, nəzərdə tutulmayıb. Ona görə də müəssisədə qalanlar domino, nərd oynamaqla və ya parkda oturub söhbət etməklə vaxtlarını keçirirlər. Axı 18 gün də belə davam edə bilməz. Müalicə turizmi inkişaf edən ölkələrdə isə paketə ən populyar turizm xidmətləri (ekskursiya, əyləncə xidmətləri və s.) daxildir. Fikrimizcə, rentabelliği saxlamaq, daha çox gəlir götürmək üçün digər xidmətlər də vacibdir.

Cədvəl 2.2

Dövlət tabeliyində olan sanatoriylarda qiymətlər

Nömrələr	Bilgəh	Abşeron	Günəşli	Qaranquş
Lüks	800-1020	730	700	730
Pollüks	730-755	-	600	-
Adi	650	605	569	-

Mənbə: AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun Həmkarlar Təşkilatının məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Cədvəl 2.3

2015-ci il üçün Chinar hotel &SPA qiymətlər

Günlər	Otaq tipi	Nəfər sayı	Mart- Aprel/Oktyabr- Noyabr	May- Sentyabr	Dekabr- Fevral
1 günlük	Standart	Single, Double	81 115	88 125	70 100
	Superior	Single, Double	109 155	118 169	95 135
	Suit	Single, Double	163 233	177 253	142 203
	Delix	Single, Double	272 388	295 422	236 338
	King Suit	4 nəfər	1150	1250	1000
1 həftə	Standart	Single, Double	564 805	613 875	490 700
	Superior	Single, Double	761 1087	827 1181	662 945
	Suit	Single, Double	1141 1630	1240 1772	992 1418
	Delix	Single, Double	1902 2717	2067 2953	1654 2363
	King Suit	4 nəfər	8050	8750	7000
2 həftə	Standart	Single, Double	1071 1530	1164 1663	931 1330
	Superior	Single, Double	1445 2065	1571 2244	1257 1796
	Suit	Single, Double	2168 3097	2357 3367	1885 2693
	Delix	Single, Double	3613 5162	3928 5611	3142 4489
	King Suit	4 nəfər	15295	16625	13300
3 həftə	Standart	Single, Double	1521 2174	1654 2363	1323 1890
	Superior	Single, Double	2054 2934	2233 3189	1786 2552
	Suit	Single, Double	3081 4401	3349 4784	2679 3827
	Delix	Single,	5135	5581	4465

	Double	7336	7973	6379
King Suit	4 nəfər	21735	23625	18900

Mənbə: [42] məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Cədvəlin də məlumatlarından görüldüyü kimi, ölkəmizdəki özəl sanatoriyalarda müəyyən turizm xidmətləri göstərsə belə, qiymət münasib deyil. Misal üçün, Qəbələdəki xüsusi müalicə müəssisəsində birgünlük seans 70 manat, Naftalanda isə 90 manatdır. 21 günlük müalicə kursu keçmək üçün bir nəfər 1654-5581 manat arasında pul xərcləməlidir. Əlbəttə ki, həmin məbləğ orta təbəqə üzrə çox bahadır. Turizm elə sahədir ki, müştərini özün qazanmalısan. Xidmətlər elə təşkil edilməli, qiymətlər elə təyin edilməlidir ki, bundan istifadə edənlərin sayı çox olsun. Məsələn, Türkiyə Respublikasında xarici turistləri cəlb edən faktorlar arasında əsas ucuz və keyfiyyətli səhiyyə xidmətinin göstərilməsidir.

Mineral suların süfrə suyu kimi istifadəsi regionlarda bu suların istehsalı üzrə müəssisələrin yaradılmasına və sahibkarlığın inkişafına xüsusi təkan verir ki, bu da mineral suların regionlarda müalicə turizminin inkişafı ilə yanaşı iqtisadi əhəmiyyətliyi də artmış olur. Müalicə sularının iqtisadi əhəmiyyətliyi aşağıdakı kimi izah oluna bilər:

- müalicəvi mineral suların hasil olunaraq qablaşdırılıb süfrə suyuna gətirilməsi və bazarda istehlakçı kütləsinə təklif olunması;
- mineral və termal sulardan bir çox xəstəliklərin müalicəsi məqsədilə kompleks kurort və SPA xidmətlərinin təşkili.

Müalicəvi süfrə sularının rentabelliyyəsinin müəyyən olunmasında onların gündəlik debiti, yerləşdiyi ərazidə infrastrukturun inkişaf səviyyəsi, mənimsənilmə imkanları nəzərə alınır. Ölkədə müalicə turizmindən istifadənin potensial imkanlarının göstəricisi olan sanatoriya-kurort, istirahət evləri və istirahət bazalarının ölkə üzrə sayı 2015-ci ilin statistik məlumatlarına görə bu mərkəzdə çarpayıların sayı 10004-dür. Müalicədən istifadə edən hər bir turist orta müalicə müddətini 18-20 gün civarında dəyişməsinə nəzərə alsaq və istifadə günlərini 50 faiz həcmində (yəni 182,5 gün) götürsək o zaman müalicə turizmi üçün gələn turistlərin ortalama sayı 96091 nəfər dəyərləndirilir. Yəni optimal turist sayı = (çarpayı sayı * ilin 50 faiz günləri) orta qalma günləri və ya $(10004 * 182,5) /$

$((18+20) / 2) = 96091$. Bu isə bizə onu deməyə əsas verir ki, adıçəkilən turizm növünün inkişafdan geri qalması ölkədə ÜDM-də hər il milyonlarla vəsaitin itkisinə gətirib çıxarır.

Bu xidmətlərin rentabelliyyənin Azərbaycanda pulu xidmətlər məcmuəsində əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərin strukturundakı məlumatlardan istifadə edərkən mövcud statistik məlumatları "E-views" tətbiqi proqram paketində emal etsək aşağıdakı xətti loqarifmik reqressiya tənliyini almış olacağıq.

Cədvəl 2.5

2009-2014-cü illərin müalicə turizmi üzrə statistik məlumat

İllər	Gəlmə turizmdə müalicə turizminin payı - MMG (min nəfərlə)	Sanatoriya-kurort müəssisələrində göstərilən pullu xidmətlər - SKMGPX (milyon manatla)
2009	11,1	49496,6
2010	14,1	54124,0
2011	33,3	63988,5
2012	43,0	72792,5
2013	46,2	81891,7
2014	46,3	86302,2

$$\text{LOG (SKMGPX)} = 9.99701642199 + 0.3333559342982 * \text{LOG (MMG)}$$

Loqarifmik reqressiya tənliyi əsasında deyə bilərik ki, 1% müalicə turizmi məqsədi ilə gələn turistlərin sayının artımı sanatoriya-kurort müəssisələrində göstərilən pullu xidmətlərin həcmi 0,33% artıracaqdır. Müalicə turizmində hər min turistin artımı sanatoriya-kurort müəssisələrinə göstərilən pullu xidmətlərin həcmində 887,98 min manatın artımına səbəb olacaqdır.

Ölkədə baş verən devalvasiya bütün sektorlara təsir etdiyi kimi turizm sektoruna da təsir etdi. Azərbaycan turisti üçün getmə turizminin qiyməti baha olduğundan xaricə tələb azaldı, yerli turistlərin ölkə daxilində istirahətinə isə tələb artdı. Ölkəmiz xarici turistlər üçün qiymət baxımından cəlbedici oldu, çünki otellərdə qiymətlər qalxmadı. Həm xarici turistləri cəlb etmək, həm də yerli

əhalinin daxildə istirahəti daxili turizmin inkişafına təkan verməklə, ölkədə yeni iş yerlərinin açılmasına, gəlirin xaricə deyil, ölkəmizdə qalmasına şərait yaratdı.

Bütün bu müsbət meyllərlə yanaşı, ölkə iqtisadiyyatının inkişafında turizmin, eləcə də müalicə-sağlamlıq turizminin rolunun azalmasına olduqca mənfi bir təmayül kimi baxılmalıdır. Çünki müalicə məqsədilə əgər Avropa ölkələrinə milyonlarla turist gəlirsə respublikamıza minlərlə gəlir biz bunun sayını dəfələrlə artırmalıyıq. Burada sırf iqtisadi təsir effekti ilə yanaşı problemin sosial aspektləri də diqqətə alınmalıdır. Bu, nadir turizm növlərindən biridir ki, sərt şəkildə yay mövsümünə bağlı deyildir, elə buna görə də kurortların yüklənməsində və yerli əhalinin məşğulluğunun təmin olunmasında müsbət rol oynaya bilər.

2.3. Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələrinin təhlili

Araşdırmalar sübuta yetirir ki, XX əsrin 80-ci illəri ərzində səyahət edənlərin məqsədləri lap aydın və qabarıq nəzərə çarpmağa başlamışdır. Hay-küylü şəhərlərdən ənənəvi kənd yerlərinə, isti və günəşli ərazilərdən kölgəli meşəliklərə yönələn turistlərin sayı getdikcə artdı. Bu isə ekoloji turizmin fenomenə çevrilməyi barədə fikir söyləməyə şərait yaradır.

Müstəqil Respublikamızda turizmin inkişafına aid müxtəlif qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi Azərbaycan istər turizmin digər növlərinin istərsə də ekoloji turizmin inkişafına şərait yaradan əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış olan turizm sektorunun inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi hazırlanmışdır. Sözügedən normativ akt Azərbaycanda turizmin prioritet sahə kimi qəbul edildiyini, ölkə iqtisadiyyatının neftdən olan asılılığının aradan qaldırılmasına yönəldiyini bir daha sübuta yetirir.

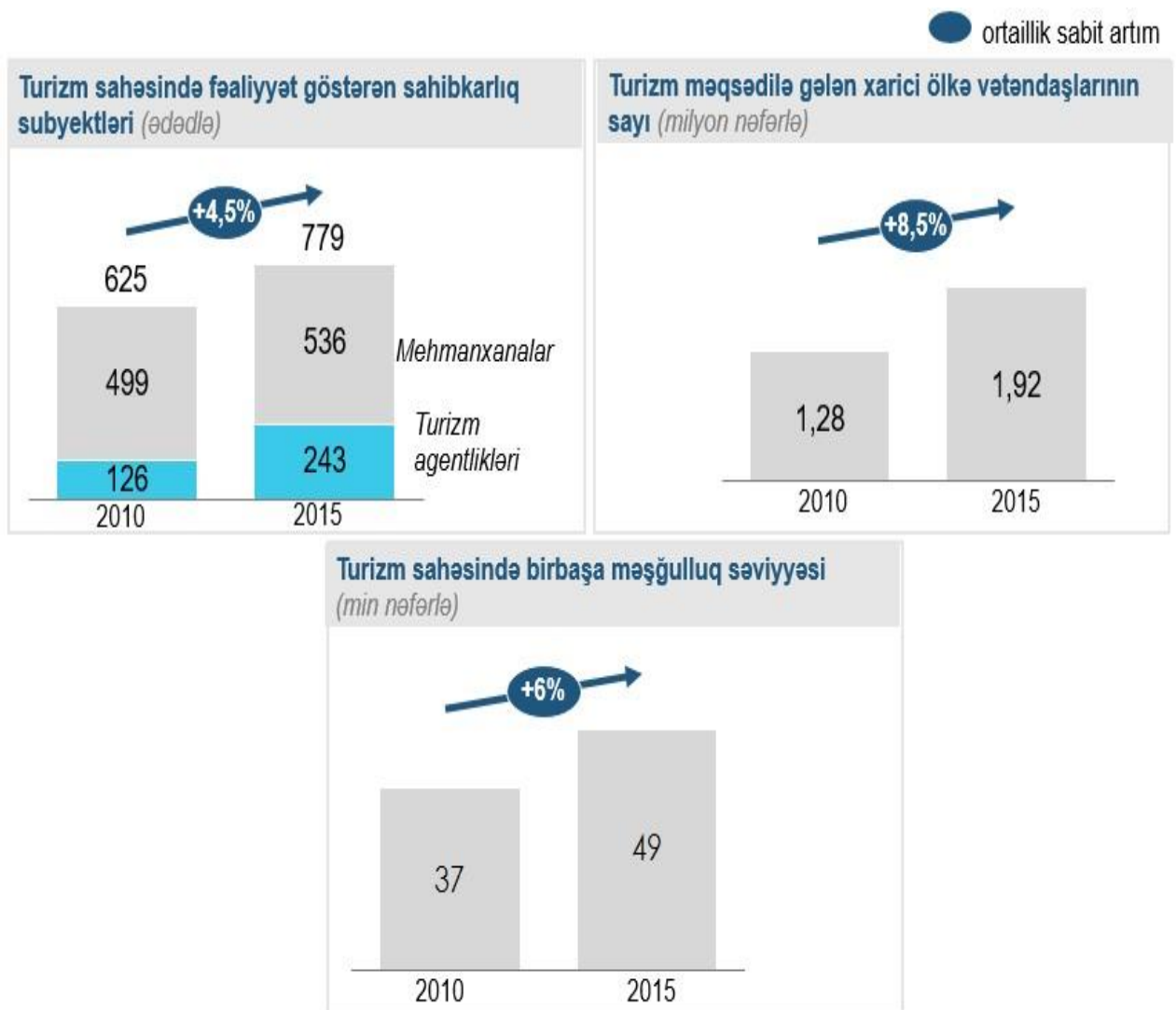
Strateji Yol Xəritəsinə əsasən deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının 2020-ci ildə gerçək Ümumi Daxili Məhsulun 293 milyon artacağı eləcə də, 25

mindən artıq yeni iş yerlərinin açılacağı proqnozlaşdırılmışdır. Bütün bunlar isə turizm sahəsində həyata keçiriləcək uğurlu islahatların nəticəsi kimi müəyyən olunacaqdır.

İndi isə Azərbaycan Respublikasında turizmin mövcud vəziyyətinin təhlili həyata keçirək. Aşağıdakı şəkildə Azərbaycanda turizm sektoruna dair əsas göstəricilər verilmişdir.

Şəkil 2.1.

Azərbaycanda turizm sektoruna dair əsas göstəricilər

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

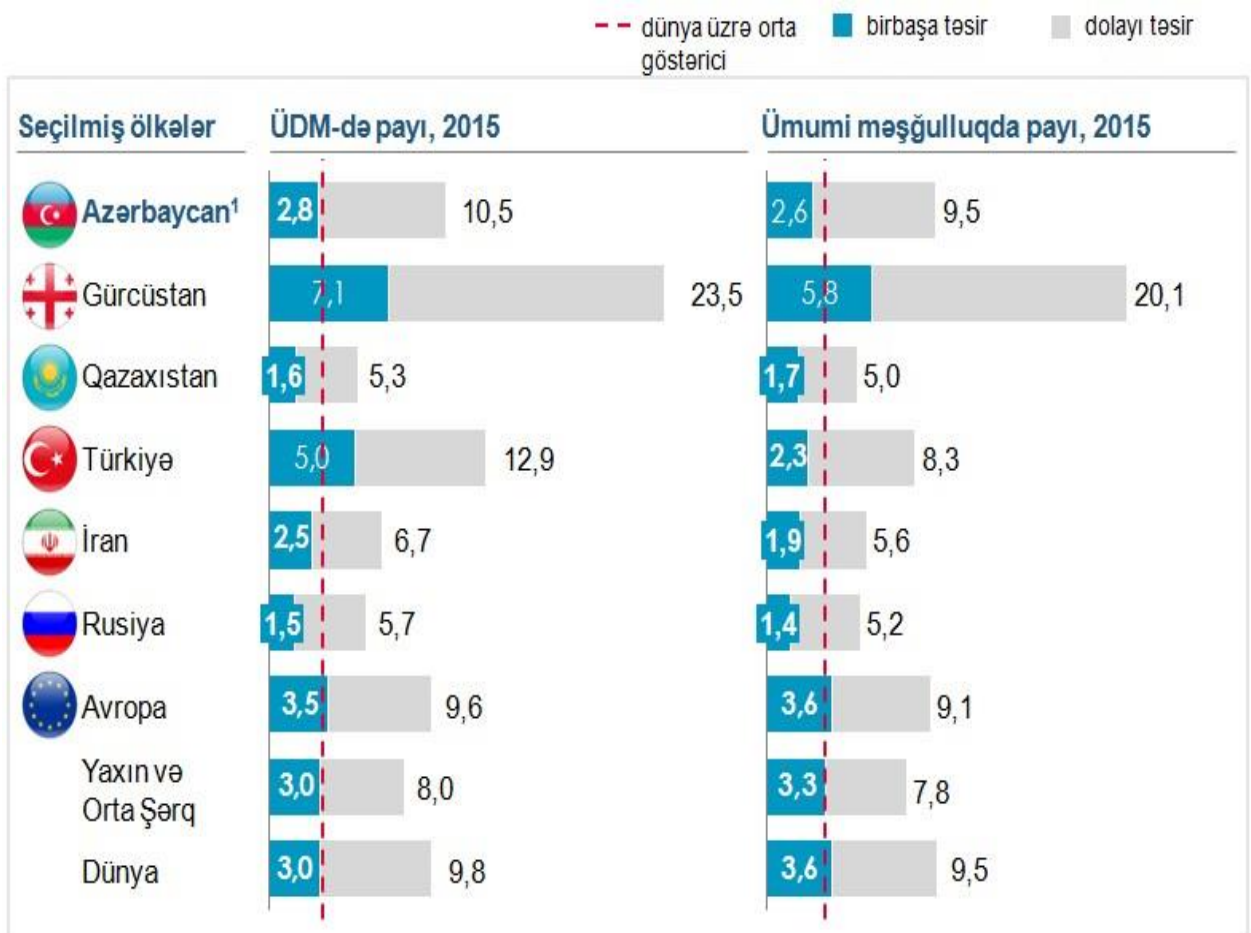
Dünya Səyahət və Turizm Şurasının proqnozlarına əsasən, 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının turizm üzrə Ümumi Daxili Məhsulu dünya üzrə

həmin sözügedən göstəricinin 2.8 faizini, və turizm sahəsində işləyənlər isə dünya turizmi üzrə ümumi məşğulluğun 2.6 faizini təşkil etməkdədir.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi Şəkil 2 vasitəsilə əhatəli təhlil edək.

Şəkil 2.2.

Region və ölkələrə görə turizm sektorunun ÜDM və məşğulluqdakı payı (%)

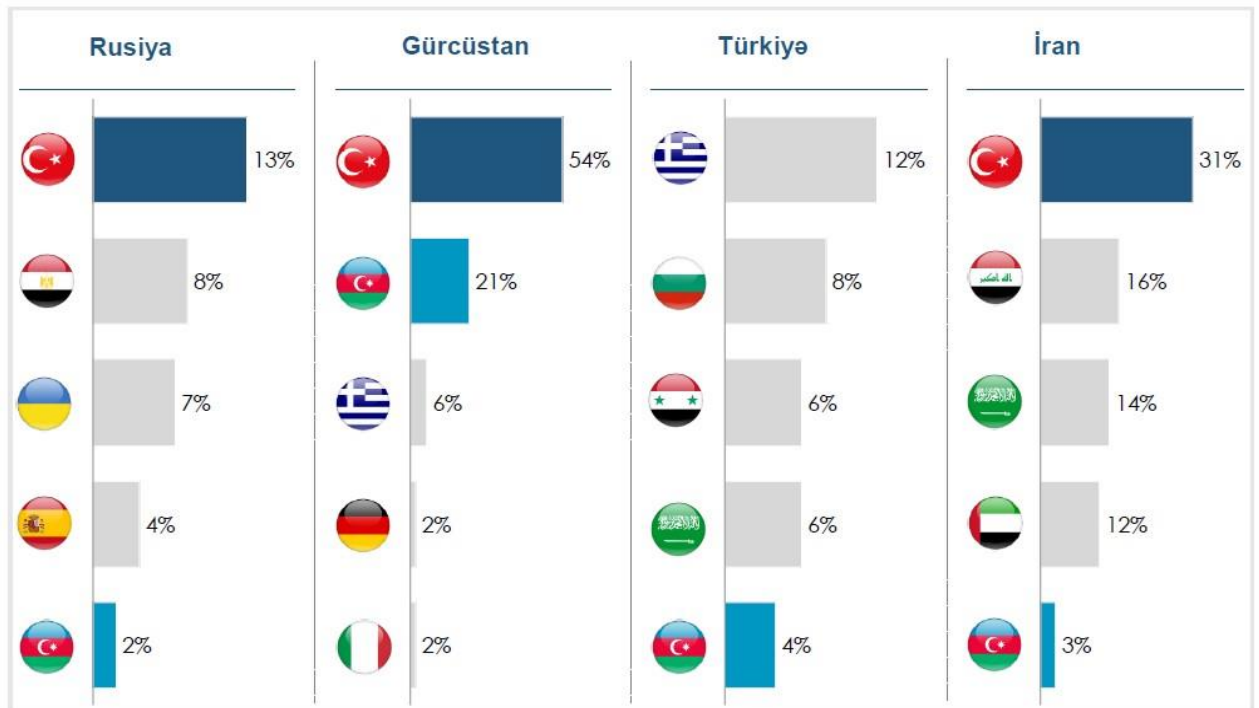
Mənbə: Dünya Səyahət və Turizm Şurasının məlumatları

Qeyd edilənləri nəzərə almaqla, turizm üzrə uğurlu, qabaqcıl layihələrin həyata keçirilməyi istiqamətində müəyyən infrastrukturun yaradılmağı, ərazilərdə yerli əhalinin gəlirlərinin çoxaldılması ilə əlaqəli maarifləndirmə işlərinin aparılmağı, ayrı-ayrı çeşidli turizm marşrutlarının hazırlanmağı ilə beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İndi isə Azərbaycana 2015-ci il ərzində gəlmiş xarici ölkə vətəndaşlarının siyahısını təhlil edək. Bunun üçün Şəkil 3-ə nəzər yetirək.

Şəkil 2.3.

Əsas turizm tələb ölkələrinin turizm mərkəzi kimi Azərbaycana üstünlük verməsi üzrə göstəricilər

Mənbə: Euro Monitor

Şəkil 2.3-ə diqqətlə nəzər salsaq görürük ki, burada dörd əsas ölkə götürülmüşdür və bu ölkədən gedən turistlərdən hansı faizi Azərbaycana səyahət etməyi üstün hesab etməsi öz əksini tapmışdır. Məlum olmuşdur ki, Rusiyadan səyahət məqsədilə gedən turistlərin 13 faizi Türkiyəyə, 7 faizi Ukraynaya, 4 faizi İspaniyaya, 2 faizi isə Respublikamızda dincəlməyə üstünlük vermişlər.

Gürcüstan vətəndaşları isə daha çox istirahət etmək məqsədilə Türkiyəni seçmişlər. belə ki, Gürcüstandan 2015-ci il ərzində gedən turistlərin sayının 54 faizi Türkiyədə dincəlməyə üstünlük vermişlər. Bu siyahıda ikinci yeri Azərbaycan Respublikası təşkil edir. Belə ki, qonşu ölkədən ölkəmizə ümumi turistlərin 21 faizi həcmində turist daxil olmuşdur.

Türkiyədən səyahət məqsədilə gedən turistlərin böyük əksəriyyəti Yunanıstanı seçmişlər. belə ki, Türk turistlərin 31 faizi Yunanıstanda dincəlməyin onlar üçün daha məqsədəuyğun olduğunu düşünmüş, 8 faiz turist Bolqarıstana, 6 faiz turist Səudiyyə Ərəbistanına üz tutmuşdur. Türkiyədən Azərbaycana isə yalnız 4 faiz turist axını olmuşdur.

İrandan istirahət məqsədilə səyahət edən turistlərin böyük əksəriyyəti- 31 faizi Türkiyəyə üz tutmuş, 14 faizi Səudiyyə Ərəbistanına, 12 faizi Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə səyahət etmişdir. İran İslam Respublikasından Azərbaycana 2015-ci il ərzində ümumi turistlərin 6 faizi həcmində vətəndaş istirahət etmək məqsədilə axın etmişdir.

İtaliya ekoturizm üçün çox yaxşı bir ölkədir, çünki ekoturizm kimi hazırlanmış və ətraf mühitə zərər verməyən səyahət edə biləcəyimiz bir çox yer var. Bunlardan bəziləri:

- La cerqua - Pietralunga ətrafında yerləşən 250 hektar ətrafındadır. Dalğaların üstündəki zəngin qızıllar ağacların axan mavisi və ağacların və çəmənlərin qaranlıq yaşıllığı ilə müqavilə bağlayır.
- Torri Superiore - Torri Superiore (XIII əsr) orta əsr kənd, Aralıq dənizindən və Fransanın sərhədindən bir neçə kilometr uzaqlıqdakı Ventimiglia (Imperia vilayəti) yaxınlığında yerləşən Liguria hinterland şəhərində yerləşən məşhur mimarlığın bir hissəsidir. Torri Superiore guesthouse, il boyu açıq və xüsusi vanna otağı olan və ya olmayan bir, ikiqat və çox otaqlı otaqlar təklif edir. Qonaq otağının bir hissəsi olan geniş yeməxanalar, teraslar, yığıncaq salonları, kiçik bir kitabxana, atelye və saxlama otağı vardır. Restoran əsasən yerli və üzvi məhsullar əsasında hazırlanmış yeməkləri təklif edir. Mətbəx normalda Aralıq dənizi, az ət, bəzi balıqlar və çoxlu tərəvəz və meyvələr.
- Sextantio - alburgo diffuso - Bir unutulmuş kənddən sonra, Santo Stefano di Sessanio indi bərpa edildi və onun çöküntü binaları ilə sehrlə bir eksantrik sahibkar tərəfindən dirildi. Sahibinin bu dağlıq

ərazinin sənət və mədəniyyətinə olan məhəbbəti nəticəsində yaradılan Sextantio - Albergo Diffuso, Abruzzonun qədim kəndlərindən birinin yaşayış məqsədləri üçün tamamilə bərpa olunmasına ilk cəhddir. 28 otaqlı, minimalist, lakin sadə çarpayılı yataq otağı, yerli sənətkarlıq ənənəsini istifadə edərək, mebelə uzanan daha ətraflı məlumat üçün qeyd olunur.

FƏSİL III. AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ TURİZMİN İNKİŞAFININ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan ekoloji turizmin sosial-iqtisadi inkişafda rolunun yüksəldilməsinin əsas yolları

Ölkəmiz meşələr, dəniz, dağlar, çaylar, qoruqlar, bulaqlar, şlalələr, milli parklar, həmçinin də palçıq vulkanları ilə füsunkar kənd əraziləri, özünə xas olan adət-ənənələri ilə milli kulinariyası kimi zəngin turizm resurslarına sahibdir ki, bu da ölkəni xaricilər üçün cəlbedici turizm yerinə çevirə bilər. Əsasən də respublika unikal doğal fenomen olan palçıq vulkanları dünyada var olan palçıq vulkanlarının, əsasən, yarısını təşkil etməkdədir və Azərbaycan dünya üzrə belə cəlbedici yerləri olan ümmumən 20 dövlətdən biridir.

Bununla bərabər, Azərbaycan ərazisində olan bir çox sayda milli parklar da vardır. Respublikamızda milli parkların zonasının qonşumuz Gürcüstanla müqayisədə daha böyük olmağına baxmayaraq, Gürcüstanın ekoloji turizmi müqayisə edilməyəcək dərəcədə çox xarici cəlb edir. Statistik göstəricilər üzrə , 2015-ci ildə Gürcüstanın təkcə 0,9 milyon kvadratkilometrlik milli park zonasına 517000 ziyarətçi gəldiyi zaman, ölkəmizin 3,1 milyon kvadratkilometrlik olan milli parkları rəsmi şəkildə cəmi 75 min nəfərə yaxın ziyarətçi qəbul edibdir. Bu fərq, ölkəmiz ilə Gürcüstan Respublikası arasında turizm xidmət sahəsinin infrastrukturunun bir-birindən ayrı səviyyəsi ilə də öz izahını tapa bilər. Ancaq Gürcüstanın milli parklarını gəzən xaricilərin sayı ölkəmizin də geniş milli park zonasında güclü potensialın mövcudluğunu söyləməyə əsas verir. Odur ki, milli park sahələrində, eyni zamanda dağ, meşə ilə çaylarda qonaqların gəzintisi üçün ekskursiyalar təşkil oluna bilər.

Bununla yanaşı, dünya turizm sektorunda kənd turizmi də fərqli turizm növləri arasında vacib yer tutmaqdadır. Odur ki, böyük şəhərlərdən uzaqlaşaraq sakit yaşillıq guşədə istirahəti daha üstün tutan adamlar bu mühitin psixoloji və fiziki bərpaedici faydalarından yararlanmağa bilirlər. İndi ölkəmizin ayrı-ayrı bölgələrində , eyni zamanda kəndlərində əcnəbilərə yerləşdirmə vasitələri və qida

qəbulu növlərinə görə ayrı-ayrı xidmətlər göstərilə belə, həmin xidmətlər lazım olan səviyyədə deyildir. Odur ki, kənd ərazilərində qalan ev sahiblərinə turizmin vərdişlərinin aşılmağı kənd ərazilərində işləyən vətəndaşların sayının artırılmağına, kənd evlərində isə turizm xidməti səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmağına, turizmin effektiv növləri və bölgələrin daha da iqtisadi inkişafına yardımçı olmuş amillərdəndir. Kənd turizmini inkişafını təmin etməklə sahibkarlıq vərdişlərinin aşılmağına, kənd yerlərində mövcud kommunal xidmətlərin fəallığına, kənd əhalisinin, ən çox da qadınların məşğulluq səviyyəsinin artırılmağına nail olmaq olar və bu səbəblə davamlı inkişaf turizmi potensialından istifadə ilə əlaqəli bir sıra tədbirlər gerçəkləşdirilmişdir.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bərabər Azərbaycan Respublikasının ekoloji turizm imkanlarının tədqiqini reallaşdıracaq və məhz bunun əsaslanaraq milli parklarda ayrı-ayrı turizm fəaliyyətlərinin təşkili ilə əlaqəli tədbirlər planı hazırlayacaqdır.

Azərbaycan Respublikasında turizm sektorunun mövcud vəziyyətinin GZİT tərəfindən həyata keçirilmiş təhlilinə nəzər yetirək. bunun üçün Cədvəl 2 ilə tanış olaq.

Azərbaycan turizm sektorunun GZİT tərəfindən təhlili

Güclü tərəflər	Zəif tərəflər
<ul style="list-style-type: none"> • Azərbaycan ərazisinin qədim bir tarixə, • zəngin mədəni abidələrə və əlverişli coğrafi • mövqeyə, həmçinin cəlbedici təbiətə • bununla yanaşı folklorla malik olması və • müxtəlif dinlərin qovşağında yerləşməsi; • konfrans zalları, həmçinin mehmanxanalar, digər müvafiq xidmət infrastrukturlarının olması; bununla yanaşı turizmin inkişafına dövlət dəstəyinin olması; coğrafi məkan baxımından uyğun bir mövqedə yerləşməsi - Asiya, Avropa və həmçinin Yaxın Şərq regionuna yaxın olması; irimiyaşlı beynəlxalq tədbirlərin də keçirilməsində təcrübənin olması; həmçinin qeyri-neft sektorunun inkişafında turizm sektorunun dövlət tərəfindən prioritet sektorlardan biri kimidə müəyyən edilməsi. 	<ul style="list-style-type: none"> • turizm sahəsində kadr hazırlığının keyfiyyət • və həmçinin kəmiyyət baxımından əmək • bazarının tələblərinə tam dərəcədə cavab • verməməsi; • ətraf mühitin mühafizəsində çatışmazlıqların • olması; • turizm müəssisələrinin əsasən də Bakı şəhərində təmərküzləşməsi və ölkənin regionlarında turizm informasiya mərkəzlərinin az olması; regionlara səyahətin əsasən avtomobil yolu vasitəsilə mümkünlüyü (dəmir, su yolu infrastrukturunun, həmçinin də uçuşların yetərli olmaması); regionlarda xarici dilləri başa düşüb sərbəst danışanların sayının nisbətən az olması; ölkə tanıtımının yetərinə yaxşı dərəcədə təşkil olunmaması;
	<ul style="list-style-type: none"> • ölkəyə gələn çox saylı xarici vətəndaşlara sərhəd-buraxılış məntəqələrində sürətli keçidin tam təmin edilə bilməməsi;
	<ul style="list-style-type: none"> • turizm sektoru üzrə təhlillərin aparılması lazım olduqda statistik məlumat bazasının kifayət etməməsi;
	<ul style="list-style-type: none"> • ölkəyə gələn çox saylı xarici turistlərin məmnunluq səviyyəsinin ölçülməsi məqsədilə mütəmadi olaraq monitorinqlərin keçirilməməsi.

İmkanlar	Təhlükələr
<ul style="list-style-type: none"> • Bütün işçi heyətin peşəkarlığının artırılması; • yeni turizm xidmətlərinin yaradılması, inkişaf • etdirilməsi; həmçinin xarici və yerli turistlər üçün • səyahət imkanlarının daha da asanlaşdırılması; • ölkənin Naftalan nefti və eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən duz dağı kimi dəyərli olan sərvətlərə sahib olması; dövlət-özel tərəfdaşlığı vasitəsilə özəl sektorların turizm sektoruna dəstəyi. 	<ul style="list-style-type: none"> • ölkənin geosiyasi mövqeyindən asılı olaraq da yarana biləcək xarici təhlükələr.

Cədvəl 3.1-dən göründüyü kimi Azərbaycanda turizm sektorunun üstün cəhətləri kimi Azərbaycanın malik olduğu təbii iqlim şəraiti, qədim tarixə olması, eyni zamanda da dünyada bənzəri olmayan Naftalan neftinin mövcudlu və digər amillər əsas götürülür. Lakin turizm sektorunun üstün cəhətləri ilə yanaşı bir sıra zəif tərəfləri də vardır. Həmin zəif tərəflərə isə turizm sahəsində yetəri qədər ixtisaslı kadrların olmaması, regionlarda yaşayan insanların xarici dilləri bilmək sahəsində qeyri-peşəkarlığı və digər bir çox səbəbləri misal göstərmək olar.

Əvvəlki paraqrafda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizm digər turizm sahələri ilə müqayisə kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Baxmayaraq ki, son dövrlərdə Şahdaə qış-yay Turizm Kompleksi istifadəyə verilsə də, bu sahədən gözləntilər özünü doğrultmamaqdadır. Bunun isə əsas səbəbi kimi bu sahəyə olan tələbat çatışmazlığı ilə izah edilir.

Ümumi götürsək Azərbaycanda turizm son dövrlərdə özünün inkişaf mərhələsini yaşamaqda davam edir. Belə ki, artıq müxtəlif regionlarda turizmin inkişafı nəzərə çarpacaq dərəcədə hiss olunur. Bunun isə əsas səbəbi kimi artıq ölkəmizə qarşı digər ölkələrin maraqlarının formalaşmasını təmin etmək olmuşdur.

Ekoloji turizmin əsas potensialından danışırkən ilk növbədə ölkənin yerləşmiş olduğu coğrafi mövqeyi kifayət qədər əhəmiyyət daşıyır. Ölkənin dəniz və ya okean sahilində yerləşməsi ekoturistlərin həmin ölkələrə cəlb olunması ilə

xarakterizə olunur. Belə ki, ekoloji turizmin ən geniş yayılmış növlərindən olan dayvinq üçün ideal şərait məhz okean sahillərinin mövcudluğudur.

Ekoloji turizmin inkişafının əsasında dayanan ikinci potensial mənbə isə ölkənin iqlim qurşaqları ilə, eləcə də təbii tarixi şəraitə malik olması ilə xarakterizə olunur. Bir neçə iqlim qurşağının cəmləşdiyi ölkələr həmişə ekoturistlərin əsas diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycanda turizm üç əsas sahə hesabına formalaşmışdır. Həmin sahələrə aşağıdakıları aid etmək olar:

- daxili turizm;
- xarici turizm
- gəlmə turizm.

Daxili turizm dedikdə, vətəndaşların ölkə hüdudları daxilində istirahət etmək məqsədilə yerdəyişmələri başa düşülür. Turizmin öz mahiyyətində olduğu kimi, onun formalarının həyata keçirilməsi də sırf istirahət, müxtəlif tarixi-mədəniyyət abidələrinin ziyarət olunması və digər bu kimi qeyri-kommersiya məqsədi daşıyır.

Xarici turizm dedikdə, ölkə vətəndaşlarının vətəndaşı olduqları ölkənin hüdudlarını aşaraq digər xarici ölkələrə axın etməsi prosesi başa düşülür.

Gəlmə turizm isə xarici turizmin əks prosesi hesab olunur və xarici vətəndaşların ölkəyə axını prosesidir. Belə ki, xarici turizm mövcud ölkə timsalında vətəndaşlarının xaricə getməsi prosesidirsə, gəlmə turizm xarici ölkə vətəndaşlarının gəldikləri ölkə timsalında gəlmə turizmi hesab olunur.

Milli parklarda effektiv gündəlik-həftəlik gəzinti marşrutlarının yaradılmağı və həmin marşrutlar üzrə də əlverişli fəaliyyət cədvəlinin tərtibatı üçün işlər görülməkdir. Bu fəaliyyət istiqamətində milli parklarda potensial olan turizm kəmpinq yerlərinin aşkar edilməsi, işlənilib hazırlanması üzrə ola biləcək təkliflərin irəli sürülməyi daxildir. Təhlil nəticəsi olaraq məqsədə müvafiq hesab edilərsə və belə kəmpinq yerlərinin işlədilməyi özəl olan operatorlara da həvalə edilə bilər. Nəhayət ki, milli parklar boyunca məlumatlandırıcı ola işarələrin yerləşdirilməsi, milli parkların Azərbaycan, fransız, ingilis, rus və həmçinin alman dillərində xəritələrinin hazırlanmağı imkanları araşdırıla bilər. “Azərbaycanda

ekoturizm” albomu hazırlamaqla nəşr olunacaq, onlayn platformalarda yerləşdiriləcək və həmçinin ekoturizm üzrə internet portalının yaradıla bilməsi məsələsi nəzərdən keçiriləcəkdir.

Bu tədbirlər planına əsasən, eyni zamanda bu kəndlərdə mövcudluğunu qoruyan bəzi ənənələrin təbliğatı (misal üçün, çörəkbişirm və xalçaçılıq.) məqsədilə qısamüddətli olaraq kurslar təşkil ediləcə və, ayrıca da ixtisaslaşmış kənd təsərrüfatı mallarının brendləşdirilməyi istiqaməti üzrə tədbirlər görülməkdir. Bu istiqamətdə, ehtiyac əmələ gələrsə, sözügedən prosesə yerli, xarici ekspertlərin də cəlb edilməsi fikridə nəzərdə tutula bilər. Xaricilərin yerləşdirilməyi üçün bir sıra kənd evləri də aşkar ediləcək və həmin kənd evlərində təmirbərpa işlərinin aparılması istiqamətində, kənd icmalarında turistlərin qəbulu, xidmətlərin təşkili ilə əlaqədar olaraq təlimlərin keçirilməsi və həmçinin də həmin kəndlərdə məskunlaşan insanlara vergi ödəmək vərdişlərinin aşılmağı istiqamətində maarifləndirmə işinin aparılması məqsədi ilə, 1.4-cü prioritetə uyğun olaraq da, dəstək tədbirləri görülməkdir.

Şamaxı Safari Parkının yaradılmağı ilə əlaqəli aidiyyəti qurumların iştirakı ilə bir sıra tədbirlər görülməkdir və həmin parkın gələcək zamanda onlayn platformalar və başqa vasitələrlə təşviqi gerçəkləşdiriləcəkdir.

Layihədən, ilk növbədə, turistlər və həmçinin kənd evi sahibləri faydalanacaqlar. Lakin layihənin reallaşdırılması mümkün olduğu təqdirdə daha geniş auditoriya kütləsi, həmçinin də turistlərə birbaşa xidmət edən (məsələn, bələdçilik olsun, nəqliyyat, ov və b.) başqa kənd sakinləri də, turistlərin ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə ərzaq, hədiyyə hazırlayan xidmət sahələri də çox fayda əldə edəcəkdir. Kənd sakinləri arasında mütəşəkkilliyin, sahibkarlıq vərdişlərinin artması ilə də onların fəal həyat tərzinə keçməsi və həmçinin fəaliyyəti sayəsində kəndlərdə infrastrukturun yaxşılaşdırılması ilə, kənd sakinləri üçün həmişəlik iş yerlərinin yaradılması üçün şərait yaranacaq, məşğulluğun artmasına nail olunacaq və buda öz özlüyündə, kəndlərdə maddi rifah səviyyəsinin yaxşılaşmağına gətirib çıxardacaq, biznes vərdişlərinin formalaşmasına və eləcə də insanların sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasına səbəb olacaqdır. Bununla bərabər

olaraq, hər bir şəhər, rayon barədə yerli və eləcə də xarici turistlərdə müsbət fikir formalaşdırılacaq.

3.2. Ekoloji turizmin mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Son dövrlərdə dünya ölkələrinin sürətli inkişafı ölkələrarası rəqabətə səbəb olmuşdur. Bəzi ölkələr iqtisadi inkişafı sırf olaraq təbii resursların çıxarılmasında, həmin resursların xammal kimi ixracında və ya həmin resurslardan əmtəələr istehsal edərək daha baha qiymətə xarici ölkələrə satmasında görür. Lakin bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin mövcud praktikası onu deməyə şərait yaradır ki, sabit iqtisadi-inkişafı əldə etmək üçün heç də təbii resurs amilindən istifadə həmişə gözlənilən nəticəni vermir. Çünki təbii resurs amili tükənən xarakter daşdığına görə bir müddət sonra həmin dövlətlərin digər dövlətlərdəki asılılığı yarana bilər. Təbii resursuna güvənən dövlətlər içərisində daha çox neft ixrac edən ölkələr mövcud iqtisadi vəziyyətdə lap çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər. Lakin dünya ölkələrinin tətbiq edilmiş təcrübələr göstərir ki, qeyri-neft sahələrinə investisiya qoyuluşu və bu sahələrin həmin investisiya nəticəsində inkişaf etdirilməsi daha böyük iqtisadi səmərə verə bilər.

Qeyri-neft sahələri içərisində xüsusi çəkiyə malik olan sektorlarından biri də turizm sektorudur. Turizm dedikdə, insanların gəzmək, görmək və istirahət etmək məqsədilə bir yerdən digərinə hərəkəti prosesi başa düşülür. Lakin turizm ifadəsinə bu qədər sadə yanaşmaq turizmin potensial inkişaf istiqamətlərinin qarşısını alan ən aktual məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Turizm insanların kommersiya məqsədi daşımamaq şərti ilə sağlamlaşdırma, tanış olma, istirahət, idraki, idman, dini və iş-peşə məqsədilə daimi yaşadıqları ərazini tərk edərək digər ərazilərə müvəqqəti getmələri prosesidir. Bunu da qeyd edək ki, son 20-25 ilin statistik göstəricilərinə nəzər yetirsək görürük ki, turizm artıq insanları zəruri tələbatına çevrilmişdir.

Məlum olduğu üzrə, son zamanlarda turizmin fəaliyyətinin ən spesifik sahəsi kimi ekoloji turizmin inkişafı və bu turizm növünə olan tələbatın artımı nəzərə cərpacaq dərəcədə inkişaf etmişdir. Ekoloji turizm eyni zamanda da özündə “təbiət

turizmi” anlayışını birləşdirir. Elə isə təbiət turizmi nədir? Təbiət turizmi dedikdə, su bitki heyvanat, relyef və eləcə də landşaft anlayışlarını özündə ehtiva edən, eyni zamanda da təbii resurslardan birbaşa istifadəyə yönəlmiş turizmin bütün növlərinin kompleksi başa düşülür. Təbiət turizminin ən başlıca xüsusiyyəti isə onunla izah edilir ki, bu turizm növünün başlanma və yaxud da yaranma tarixi demək olar ki, mövcud deyildir. Belə ki, bəşər cəmiyyəti yarandığı və formalaşdığı andan insan hər bir hərəkətində və yaxud da fəaliyyətində təbiət turizmindən məhdudiyyətsiz şəkildə istifadə edir.

Bir çox nəzəriyyəçilərin və tədqiqatçıların dediklərinə əsasən, ekoturizm uzun müddət qeyri-müəyyən sərhədlərə sahib olmuşdur. Bunun da əsas səbəbi kimi marketoloqların turist axınlarını təmin etmək və onları daha asanlıqla cəlb etmək üçün təbiətə və təbiətin müdafiəsinə, həmçinin də ondan aktiv istifadəyə istiqamətlənmiş ekoturizm anlayışından istifadə olunmasıdır. Məsələyə obyektiv olaraq yanaşsaq görürük ki, bu məsələdə turoperatorları təbiətin müdafiəsi və yaxud da mühafizəsi bir o qədər də maraqlandırmır. Turoperatorun əsas diqqət mərkəzində olan turistlərin cəlb olunmasını təmin etmək və bunun nəticəsində mümkün olduğu qədər çox qazanc, mənfəət əldə etməkdir. Buna görə də ekoturizm anlayışı və fəlsəfəsi uzun zaman turizm nəzəriyyəçilərində şübhəli məsələ kimi fikir oyatmışdır. Məsələn, V.Viller Kubada “ekoturda” olarkən vaxt avtobusun salonunda sərinkeşin (kondisioner) işləməsi üçün sürücünün bir saat müddətində qonaqların restoranında nahar etdiyi vaxtda mühərriki işlətdiyini müşahidə edibdir. Bu vaxt azacıq kənardan əyləşən yerli əhalidən olan insanlar turistlərin rahatlığına göstərilmiş bu qayğıdan çətin ki, həzz ala bilibdir” kimi qeydlər edibdir.[6. səh. 19]

Ekoloji turizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq dünya ölkələrinin təcrübəsinə nəzər salmaq. Belə ki, iqtisadi cəhətdən bir o qədər də inkişaf etməyən Nepal ekoloji turizmin kifayət qədər inkişaf etdiyi əsas sahələrdən biridir. Belə ki, 1980-1991-ci illərlə müqayisə 2000-ci ildən sonra Nepalda ekoloji turizmin həcmi 255 faiz artmışdır. Bu isə məşhur Himalay dağının Nepal ərazisində yerləşməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Belə ki, 2000-ci ildən sonrakı dövrdə Everest dağı ətrafında 40-dan artıq ekskursiya həyata keçirilmişdir.

Böyük Britaniya da ekoloji turizmdən ən çox gəlir götürən ölkələr sırasındadır. Bunun da əsas səbəbi kimi ekoloji turizm potensialına malik olmaları göstərilir. Belə ki, Böyük Britaniya hər il yalnız ekoloji turizmdən 200 milyon ABŞ dollarından artıq həcmdə gəlir əldə edir.

Ekoturizm üzrə ixtisaslaşmış digər bir ölkə isə Kosta-Rika hesab olunur. Belə ki, sözügedən ölkə hər il orta hesabla 781 min ekoloji turist qəbul edir və hər sonrakı il əvvəlki illə müqayisədə daha çox ekoloji turistin qəbul olunması ilə nəticələnir. Ölkəyə gələn ekoturistlərin isə 66 faizi xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə səyahət etməyi üstün tuturlar. Bu isə o deməkdir ki, Kosta-Rika ekoloji turizmin xüsusi mühafizə olunan ərazilərindən istifadə potensialından istifadə etməklə ekoloji turizmin inkişafına şərait yaratmış olur.

Ölkəmizdə ekoturizm üçün yüksək potensial vardır. Turizm şirkətləri ölkə ərazisində olan milli parklara ekoturlar təşkil edirlər. Ancaq hələlik həmin sahənin geniş fəaliyyətindən danışmaq mümkün sayılmır. Bəs turizm müəssisələri ekologiya məsələlərini ne cür həll edir, onların həllində müəssisənin rəhbərliyi nə dərəcədə maraqlı olur?

Yerli mədəniyyət ilə maraqlanan ekoturistlərə görə tarixi xarabalıqlara, muzeylərə getmək, yerli əhali ilə görüşmə imkanı da əlavə edilir. Təcrübəli ekoturistlərin 10 %-dən çoxu seçimin tərtib edilməsində ən əsas olanı bələdçilərin peşəkarlığı adlandırıblar. Bu onunla bağlıdır ki, turfirmaların müştərilərinin bir çoxu onları getdikləri yerin təbiəti, mədəniyyəti, tarixi barədə məlumatların az olmağından şikayətlənirlər .

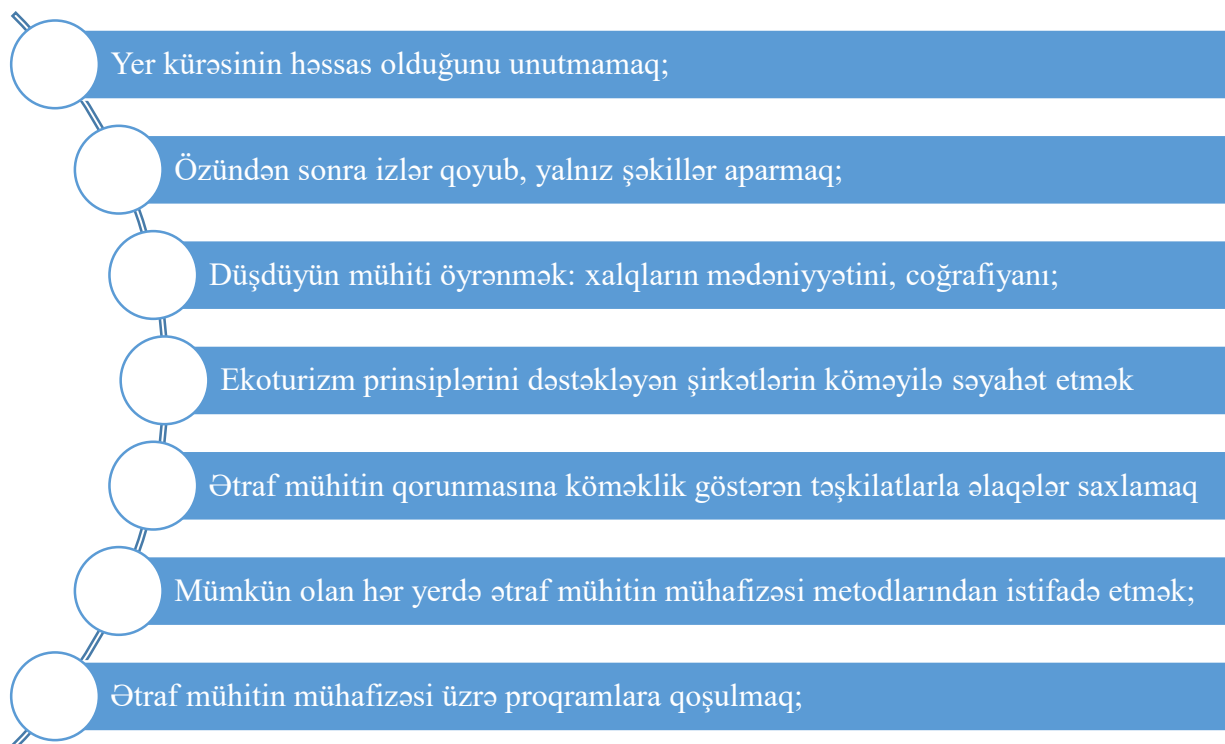
Nəticədə, turoperatorların “ənənə” halını almış təbiətə tur və ekoloji tur arasında fərq daha aydındır. Təbiətə turları təşkil edən şəxslər öz müştərilərinə “nə qədərki məhv olmamışdır” təbiətin bizə verdiyi ekzotik yerlərlə və yerli əhalinin mədəniyyəti ilə tanış olmağa dəvət edir. Ekoturları təşkil edən şəxslər isə mühafizə edilən yerlər və yerli əhali ilə qarşılıqlı münasibətdə çalışırlar. Onlar çalışırlar ki, onların biznesi yabani təbiətin qorunmasına və yerli yaşayış məskənlərinin uzunmüddətli fəaliyyətinə həqiqi gəlir gətirsin. Eyni zamanda onlar çalışırlar ki, turislər ilə yerli əhali arasında qarşılıqlı anlaşılmaqlar aradan götürülsün. Təbiət

turizminin bir sıra sahələri arasında canlı təbiətin hər hansı bir sahəsinin maraqlı ola biləcəyi bioturizm (wildlife tourism) ilə yabani təbiətə səyahət (wilderness travel) anlayışlarını da ayırmaqdadırlar. Əksəriyyət hallarda ekoturizmin macərə turizmi (adventure tourism) ilə də əlaqəli hesab edirlər. Ancaq, ekoloji turizm əsasən macərəli sayılmır. Digər tərəfdən də macərə turizmi heç də hər zaman ekoloji kriteriyalara, ələxüsus da resursların dayanıqlı istifadəsində uyumur.

Həmin turizm növünün daha yaxşı başa düşülməsi üçün ekoturistin TIES (The International Tourism Society) vasitəsilə formalaşdırılmış 7 qaydası aşağıda göstərilmişdir:

Sxem 3.1.

Ekoturistin TIES tərəfindən müəyyənləşdirilmiş 7 qaydası

Mənbə: Ashton R., Aston P. An introduction To Sustainable Tourism (Ecotourism) in Central America: Pasaie Pantera Ecotourism Program. Gainesvile, FL: Wildlife Conservetion International, 2008 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

3.3. Azərbaycan Respublikasında ekoloji turizmin inkişafının təhsilləndirilməsi

Azərbaycan dünyada qədim mədəniyyətə və ən zəngin bioloji fərqliliyə sahib olan ölkə kimi fəvqəladə faydalı təbii irsə malikdir. Azərbaycanın bioloji müxtəlifliyinin qorunub saxlanılması üçün xüsusi mühafizə edilən ərazilərin yeri əvəzəlməzdir. Məhz bunun üçün də xüsusi mühafizə edilən təbiət ərazilərinin inkişafı kimi nadir, nəsli kəsilməkdə olan flora və həmçinin fauna növlərinin qorunub saxlanılmasına şərait yaranmışdır. Ölkəmizdə təbiətin qorunması və ona qayğı, həmçinin diqqət ilbəl artır. İndi ölkəmizin müxtəlif bölgələrində xüsusi qorunan ərazilər vardır ki, bunlardan biri də milli parklar olduğunu qeyd edilir. Milli parklar xüsusi ekoloji, tarixi və estetik həmçinin başqa əhəmiyyət daşımış təbiət komplekslərinin yerləşdiyi, təbiəti mühafizə, maarifçilik, elmi və mədəni eləcə də digər məqsədlər üçün istifadə edilən təbiəti mühafizə, elmi tədqiqat idarələri statusuna sahib olan yerlərdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmamışdan öncə Azərbaycanda milli parklar mövcud deyildirlər.

Bunu da qeyd edək ki, milli park birinci dəfə olaraq ABŞ-da 1896-cı il yaranıb. Dünyanın bir sıra ölkələrində, həmçinin Avropa ölkələrində müxtəlif milli parklar vardır. Milli Park özlüyündə də xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisinə aid edilir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının da 24 mart 2000-cı il tarixli xüsusi mühafizə edilən təbiət əraziləri, obyektləri barədə qanunu var. Bu qanunda milli parka bu cür tərif verilmişdir: “Milli Park xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və başqa əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşmiş olmuş və mühafizə, maarifçilik, elmi-mədəni və eyni zamanda başqa məqsədlər üçün istifadə edilən, təbiəti mühafizə, elmi tədqiqat idarəsi statusuna sahib olan ərazilərdir”.

Bu baxımdan da qanun 2000-cı il qəbul olunub amma ki, 2003-cü ildə birinci milli parklar yaradılmağa başlandı. 2003-cü ildən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi vasitəsi ilə Akademik Həsən Əliyev adına Ordubad, Şirvan, Ağ göl, 2004-cü il Hirkan, Altıağac, 2005-ci il Abşeron, 2006-cı il Şahdağ, 2008-ci ildə isə Göygöl Milli Parkları yaradılmışdı. Hazırda isə Milli Parklar ölkə ərazisinin təqribən 3,4%-ni təşkil etməkdədir. Bununla bərabər də, yeni milli

parkların və dövlət təbiət qoruqlarının yaradılmağı yönündə bir sıra daima işlər aparılır. Belə parkların salınmasında mühim məqsədlərdən biri olaraq da ərazidə müxtəlif komponentlərin mühafizəsi həmçinin özünəməxsus iqlimə, relyefə, digər fiziki-coğrafi xüsusiyyətlərə sahib olması, burada fərqli növ heyvanların, eyni zamanda da, endemik növlərin qorunub saxlanması, ekoloji monitorinqin həyata keçirilməsi və əhalinin ekoloji baxımdan maarifləndirilməsi, turizm üçün əlverişli şərait formalaşmasından ibarətdir.

Respublikada turizmin inkişafı baxımından kurort şəbəkəsinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi də olduqca vacibdir. Prezident İlham Əliyevin 27.02.2007-ci il tarixli Sərəncamı da məhz müasir tipli kurortların yaradılmasını nəzərdə tutur. Sərəncamda göstəriləyi kimi, Azərbaycanda qədim zamanlardan müalicə - profilaktik məqsədləri ilə təbiətin şəfaverici amilləri sayılan mədən sularından, ayrı-ayrı növ neft ilə vulkanik palçıqlardan çox istifadə edilir. Ölkəmiz yüzillər boyu tarixi İpək Yolu tərəfindən nadir dərman olaraq ixrac edilən müalicəvi nefti vasitəsilə məşhur olmuşdur. XIX əsrdən etibarən Azərbaycanın ayrı-ayrı guşələrində müalicə əhəmiyyətli təbiət resurslarının elmi tədqiqinə başlanılmışdır. Aparılmış araşdırmaların nəticələri ölkəmizi kurortlar diyarı kimi ad vermək imkanı verir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq respublikada kurort - istirahət və müalicə müəssisələrinin fəaliyyətinin canlandırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Natasha K.Vard ekoloji turizmin hazırkı təyini passiv və aktiv pəncərələrə ayırmaqdadır. İllərin sırasına o, M.Mayyanın təyini aid etməkdədir: “Ekoloji turizm yerli əhali və gələcək xaricilər üçün bölgənin (regionun) təbii ehtiyatlarının, yerli irsin mühafizəsinin zəruriliyini diqqətə çatdıraraq, təbii və mədəni turizm ehtiyatlarının istifadəsini təşviq edir, koordinasiya edir və ona yardım edir”. “Aktiv təyin” kimi nümunə olaraq Beynəlxalq yaşamaq cəmiyyətinin ideyalarına xidmət göstərə bilər: “Ekoloji turizm ərazinin qonaqlar tərəfindən mənimsənilməyində mövcud yerli əhalinin maraqlarının əsas götürülməyini təqdir edərək, yerli flora ilə faunanı mühafizə etməkdədir və ətraf mühiti mühafizə etməkdən ötrü yerli camaatı iqtisadi stimulla təmin etməkdədir”.

Dediklərimiz əsasında belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Respublikamızda ekoloji turizmin inkişafı üçün kifayət qədər əlverişli şərait, ekoloji turizmin inkişafına şərait yarada bilən potensial mövcuddur. Bu sahəyə diqqəti bir qədər artırmaqla Azərbaycan Respublikasında da ekoloji turizmin inkişafına nail olmaq, ekoloji turizm üzrə yeni məhsulun istehsalını həyata keçirmək və dünya bazarında onun tanınmasını, eləcə də həmin məhsula qarşı zəruri olan tələbi formalaşdırmaq mümkün olacaqdır.

Ekoloji turizmin inkişafı və uzunömürlü fəaliyyətinin təmin olunmasında əsas məsələ ekoloji turizm məhsuluna olan tələbi formalaşdırmaqdır. Bunun üçün isə əvvəlki paragrafda qeyd etdiyimiz kimi ekoturistin marketinq biliyinin formalaşdırılması əsas amillərdən birinə çevrilməlidir.

Ekoloji turizmin yaradılmasında və inkişaf etdirilməsində başqa bir amil isə bu fəaliyyət sahəsinin kifayət qədər rentabelli olması ilə izah olunur. Digər tərəfdən isə bu turizm növü üzrə xərc amilləri də bir o qədər çoxluq təşkil etmədiyindən gəlirlərin böyük əksəriyyəti mənfəət formasında təşkilatçı müəssisəyə və yaxud da dövlətin büdcəsinə axır.

Hal-hazırkı dövrdə Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın gəlirliliyi sırf neftdən gələn gəlirlər hesabına və çox kiçik hissəsi isə qeyri-neft sahələrindən əldə olunan gəlirlər hesabına formalaşmışdır. Dövlət büdcəsinin neftdən olan asılılığının aradan qaldırılmasında ən əsas silahlardan biri məhz də qeyri-neft sahəsinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunun içərisində isə turizm və turizmdən gələn gəlirlər daya yüksək çəkiyə malikdir. Xüsusilə təbii resursların və iqlim guşələrinin zəngin olduğu bir ölkədə turizmi inkişaf etdirmək, yeni turizm məhsulu yaratmaq və bu turizm məhsulu üzrə bazarda tanınmaq və həmin məhsula alıcı kütləsi toplamaq, tələbi formalaşdırmaq inkişaf etmiş ölkə üçün heç də çətin bir proses deyildir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Müasir dövrdə hər bir dövlətin gücü ilə qüdrəti, iqtisadi fəaliyyət potensialı müvafiq əsas göstəricilərlə bərabər, eyni zamanda turizm infrastrukturunun səviyyəsi ilə ölçülür. Turizmin strateji əhəmiyyətli sahə olaraq nəzərdən keçirilməyi onun yalnız mənfəətli iqtisadi fəaliyyət növü olmağı ilə şərtlənmir. Turizmin inkişafı həm də təbliğati - siyasi maliyyə təşviqi ilə, hər bir dövlətin beynəlxalq arenaya çıxışı sürətləndirmək, onun təbii resurslarını, mövcud imkanlarını, mədəniyyətini təbliğ etmək, tanımaq vasitəsinə çevrilmişdir. Turizm sivilizasiyalararası dialoq prosesinə vacib təkan verməklə, ayn-ayn dövlətləri, xaiqian bir-birinə daha da yaxınlaşdırır. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev turizmi milli mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi dəyərləndirərək həmin sahədə həyata keçirilən dövlət siyasətini təkmilləşdirən məqsədlə 30.01.2006-cı il tarixində yeni dövlət qurumunun - Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin yaradılması barədə fərman imzalamışdır. Dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycanda bu sahənin inkişafını regionların həmişəlik sosial-iqtisadi tərəqqisi, yeni iş müəssisələrinin açılması, infrastrukturun yenilənməsi, bölgələrin investisiya cəlbediciliyinin artırılması baxımından son dərəcə vacib sayır. Azərbaycan Respublikası regionların sosial - iqtisadi inkişafını nəzərdə tutan dövlət proqramlarında turizmin fəaliyyətinə xidmət göstərən kompleks tədbirlərin nəzərdə tutulması da belə ki bu zərurətdən irəli gəlir. Azərbaycanda son illərdə beynəlxalq turizm praktikasından bəhrələnməklə öz potensialından səmərəli istifadə yolunda mühüm işlər görülür. Ölkəmiz çoxtərəfli əməkdaşlıq çərçivəsində BMT, JSESKO, Ümumdünya Turizm Təşkilatı, Avropa İttifaqı Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, GUAM, İslam Konfesi Təşkilatı, TÜRKSÖY, MDB'ə üzv dövlətlərin turizm şuraları və başqa universal qurumlar tərəfindən Azərbaycanımızın mədəniyyətini dünyada təbliğ edir. Həmçinin dünya mədəni sərvətlərinin ölkəmizdə tanınması sahəsində faydalı proqramlar həyata keçirilir. Artıq hər il ölkəmizdə "AİTF" Beynəlxaiq Turizm Sərgisi keçirilir. Respublikada turizmin inkişafı baxımından kurort şəbəkəsinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi də olduqca vacibdir. Prezident İlham Əliyevin 27.02.2007-ci il

tarixli Sərəncamı da məhz müasir tipli kurortların yaradılmasını nəzərdə tutur. Sərəncamda göstəriləyi kimi, Azərbaycanda qədim zamanlardan müalicə - profilaktik məqsədlərlə təbiətin şəfaverici amilləri olan mədən sularmdan, ayrı-ayrı növ neft ilə vulkanik palçıqlardan geniş istifadə edilir. Ölkəmiz yüzillər boyu tarixi İpək Yolu tərəfindən tapılmayan dərman olaraq ixrac edilən müalicəvi nefti ilə tanınmış olmuşdur. XIX əsrdən başlayaraq Azərbaycanın müxtəlifguşələrində müalicə əhəmiyyətli təbii resursiann elmi (ədqiqinə başlantılmışdır. Aparılmış araşdırmaların nəticəsi Azərbaycanı kurortlar diyari adlandımaq imkanı verir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq respublikada kurort - istirahət və müalicə müəssisələrinin fəaliyyətinin canlandırılması nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanda qeyri-neft sahəsinin, eyni zamanda turizmin inkişafı ölkə Prezidentinin daim diqqət mərkəzindədir. Rəhbərimiz İlham Əliyev ilə xanımı Mehriban Əliyevanın Qusar rayonuna səfəri çərçivəsində Şahdağ Qış - Yay Turizm kompleksinin təməlqoyma mərasimində, sonrakı dövrlərdə kompleksin kanat və xizək enişinin açılışındakı iştirakı, ölkə başçısının uyğun sərəncamı əsasında “Azərbaycan Respublikasında 2010 - 2014-cü illər ərzində turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi və s. məqsədyönlü addımlar buna misaldır. Bütün bu səylər turizmin qeyri-neft sektorunun inkişaf etmiş apaeıcı sahələrindən birinə çevrilməsi, turizm sərvətlərindən səmərəli istifadə olunması, turizmin Ölkə iqtisadiyyatının öncəki istiqamətlərindən biri kimi tanınmasına yönəlmiş konkret addımlardır.

“Ekoturizm - yerli əhalinin maraqlarına hörmətli şəkildə ekosistemin qorunmğına öz töhfəsini vermiş və təbiətin başa düşülməsi ilə əlaqəli olan turizm növüdür”.

Bütün araşdırılmış variantlan ümumiləşdirərək ekoturizmin 3 əsas komponentini göstəmək olar:

1) “təbiətin anlaşılması ” yəni səyahətlə təbii elementlərin var olmağının öyrənilməyi, turistlərin yeni biliklər, vərdişlər əldə etməsini nəzərdə tutur;

2) “ekosistemin mühafizəsi ” hətta marşrutda qrupların bir sıra davranışını, eyni zamanda ətraf mühitin qorunması üzrə tədbirlərdə, proqramlarda turoperator və turistlərin iştirak etməsini nəzərdə tutur;

3) “yerli əhalinin maraqlarına hörmət” - yalnızca yerli qanunlar ilə adətlərə riayət olunmağı deyil, eyni zamanda turizm bölməsinin sosialiqtisadi inkişafı zamanı turizmə qoyulmuş vəsaitdir. Belə deyərlər, səyahətçi olmaq sənəti - əla qonaq olmaq sənəti sayılır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ə.T.Əsgərov, Ç.G.Güləhyev, B.Ə.Bilalov. “Ekoloji turizm” Adiloğlu-2011
2. Hikmet Haberal. “Turizmdə Alternativ: Ekoloji Turizm, Doğa Turizmi, Yayla Turizmi”. Detay Yayıncılık-2015
3. Uğur Akdu, İsmayıl Çalık. “Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Konqresi” Bildiri kitabı. 2015
4. Pınar Kısa Ovalı. “Kitle turizmi ve Ekolojik Turizm” 2016
5. David A.Fennell. “Ecotourism”. 2017
6. David Weaver. “Ecotourism”. 2014
7. Martha Honey. “Ecotourism and Sustainable Development”. Second Edition. 2017
8. Buckley R. “Ecotourism”. 2016
9. Fəxriyyə Abdullayeva. “Ekoloji turizm-sağlam istirahət və təbiəti mühafizə”. Elmi məqalələr toplusu. 2010
- 10.Q.Ş.Məmmədov. “Azərbaycan: ekoturizm potensialı: I cild”. Bakı-2012
- 11.Catalogue of Exemplary Practices in Adventure “Travel and Ecotourism” // Prepared by P.Wight and Associates on behalf of the Canadian Tourism Commission. Ottawa, 2005
- 12.Ashton R., Ashton P. An introduction To Sustainable Tourism (Ecotourism) in Central America: Paseo Pantera Ecotourism Program. Gainesville, FL: Wildlife Conservation International, 2008
- 13.Wight P.A. North American Ecotourism Market: Motivations Preferences and Destinations//Journal of Tourism Research, 1999
- 14.Marcus L. Endicott “Ecotourism; Adventure Ecotravel and Travel” 12 November, 1997
- 15.Higgins B.R. The Global Structure of the Natural Tourism Industry: Ecotourist, Tour Operations and Local Businesses // Journal of Tourism Research, 7 (3), 1998
- 16.Ecotourism Statistical Fact Sheet1998

17. Roe D., Leader-williams N., Dala-Glayton B. Take on photographs, leave on foot prints: The Environmental Impact of Wild life Tourism. Wild life and Development series, 2014
18. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997
19. “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1999
20. “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2000
21. Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. 6 dekabr 2016-cı il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.
22. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1999
23. “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2000
24. “Əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi və təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2002
25. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997
26. Azərbaycanca turizm. Statistik məcmuə 2015, 220 səh.
27. A.A.Hüseyn. Turizm potensialından istifadənin nəzəri əsasları. AMEA İqtisadiyyat Xəbərləri Humanitar və İctimai Elmlər Seriyası (iqtisadiyyat), Bakı, 6’2015. s.
28. [Ölkə sərhədini keçən Azərbaycan və xarici ölkə vətəndaşları üzrə statistika müayinəsinin nəticələri \(2014-cü il üzrə\)](#). Bakı, 2015, 90 səh.
29. World Tourism Organization (2009) UNWTO World Tourism Barometer, 7(1). World Tourism Organization, Madrid.
30. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation. The Travel & Tourism Competitiveness Report. The World Economic Forum. (2015). URL:

- http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2015.pdf
31. <http://chinarhotel.com/site.html>
 32. www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=1&menu=32&id=79#.VxB_uv197IU
 33. <http://www.medicaltourismassociation.com/en/research-and-surveys.html>
 34. <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/02.pdf>
 35. www.hungary.com

XÜLASƏ

Ekoloji turizm - son dövrlərdə dünya turizm sənayesinin ən yüksək sürətlə inkişaf edən sahələrindəndir. Ekoloji turizm, istirahət və təbiətdən zövq almaq məqsədi ilə istifadənin yeni şəkli olmaqla yanaşı, yəni bioloji müxtəlifliyin qorunmasını təbliğ etməklə yanaşı rekreasiya ehtiyatlarından düşünülmüş üsulda istifadə etməyi, həmçinin turizm fəaliyyətinin dayanıqlılığını təmin etməyə görə “qeyri-aşındırıcı” təbiətdən istifadə edilməsi rejiminin işlənilib hazırlanmasını tələb edir.

Ekoloji turizm dedikdə isə ilk başa düşülən təbiət turizminin bir forması olaraq ətraf mühitə qayğı ilə əlaqəli turizm növü anlaşılır. Ekoturizmin bir neçə qaydası vardır.

Ekoturizm o deməkdir ki, - məqsədyönlü formada təbii ərazilərə ətraf mühitin, yerli təbiət ilə lap da dərindən maraqlanmaq və bütün bunların lap da dərindən öyrənilməyi, başa düşülməsi üçün edilən səyahətdir. Yəni bu cür səfərlər zamanı ekosistemin bütövlüyü qorunması şərtidir. Bununla yanaşı həmçinin ekosistemin mühafizə yerli əhaliyə sərf edəcək formada həyata keçirilməsi vacibdir.

ABSTRACT

Ecological tourism is one of the fastest growing spheres of the world tourism industry in recent years. In addition to promoting the protection of biodiversity, it also requires the use of recreational resources as well as the development of a regime of "non-abrasive" nature to ensure the sustainability of tourism activities, not only as a form of ecological tourism, recreation and enjoyment.

In ecological tourism, the type of tourism related to environmental care is understood as a form of nature tourism that is first understood. Ecotourism has several rules.

Ecotourism means that purposefully it is a journey to natural areas to learn more about the environment, to the local nature, and to learn and understand all this. That is, during such visits, the integrity of the ecosystem should be protected. It is also important that the ecosystem be implemented in a way that will benefit the local population.

РЕЗЮМЕ

Экологический туризм является одной из самых быстрорастущих сфер мировой индустрии туризма в последние годы. Помимо содействия охране биоразнообразия, он также требует использования рекреационных ресурсов, а также развития режима «неабразивного» характера для обеспечения устойчивости туристической деятельности не только как формы экологического туризма, отдыха и наслаждение.

В экологическом туризме вид туризма, связанный с охраной окружающей среды, понимается как форма природного туризма, который вначале понимается. Экотуризм имеет несколько правил.

Экотуризм означает, что целенаправленно это путешествие в естественные районы, чтобы узнать больше об окружающей среде, местном характере, а также узнать и понять все это. То есть во время таких посещений следует защищать целостность экосистемы. Также важно, чтобы экосистема была реализована таким образом, чтобы это принесло пользу местному населению.